

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja restaureerimise osakond

Marie Vinter

NÄITEID NUKKUDE RESTAUREERIMISEST EESTIST JA PRANTSUSMAALT

BAKALAUREUSETÖÖ

Juhendajad: Heige Peets, Ruth Paas (Ennistuskoda Kanut)
Patricia Dal Prà (Institut national du patrimoine)

Tallinn 2013

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et olen koostanud antud bakalaureusetöö iseseisvalt ning seda ei ole kellegi teise poolt varem kaitsmisele esitatud.

Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on töös viidatud.

„ ” 2012. a.

.....

üliõpilase allkiri

Töö vastab bakalaureusetööle esitatud nõuetele :

„ ” 2012.a.

.....

juhendaja allkiri, akadeemiline või teaduskraad

Kaitstud hindele:

.....

„ ” 2012. a.

.....

SISUKORD

SISSEJUHATUS	5
SISSEJUHATUS NUKKUDE AJALUKKU	6
TSELLULOIDNUKUD	7
EESTI NUKU- JA MÄNGUASJAMEISTRID	8
NUKUVALMISTAJAD TALLINNAS 1920.–40. AASTATEL:	8
SALME PEETSON	9
SALME PEETSONI NUKUD EESTI TEATRI-JA MUUSIKAMUUSEUMIS	10
INSPIRATSIOON NUKKUDE VALMIMISEKS	12
TEATRINUKUD. ÜLEVAADE EUROOPA NUKUTEATRI AJALOOST	14
TEATRINUKKUDE LIIGITAMINE	15
NUKUTEATER PRANTSUSMAAL JA AMIENSIS	16
LAFLEUR	16
LESKPRINTSESS	18
NUKKUDE RESTAUEERIMINE-KONSERVEERIMINE	19
KIRJELDUS	19
KAHJUSTUSED	20
OLGA MIKK-KRULL, MAIE TEGELASKUJU LAVASTUSES „KALMUNEID“	22
KIRJELDUS	22
KAHJUSTUSED	23
PLASTIKNUKKUDE KONSERVEERIMISKONTSEPTSIOON	23
„BUBI JA TA NAISED“	24
„KALMUNEID“	24
TÖÖPROTSESS	25
„BUBI JA TA NAISED“	25
„KALMUNEID“	30
MARIONETI RESTAUREERIMINE	32

KIRJELDUS.....	32
KAHJUSTUSED.....	33
RESTAUREERIMISKONTSEPTSIOON.....	35
TÖÖPROTSESS.....	35
KESKKONNATINGIMUSED HOIUSTAMISEL JA EKSPONEERIMISEL.....	38
PLASTIKNUKUD.....	38
MARIONETT.....	40
KOKKUVÕTE.....	41
SUMMARY.....	42
ILLUSTRATSIOONIDE NIMEKIRI.....	43
ALLIKAD JA KIRJANDUS.....	44
LISAD.....	46

SISSEJUHATUS

Käesolev töö tutvustab kahe plastikunuku restaureerimist ennistuskogas Kanut ning ühe puust marioneti restaureerimisprotsessis osalemist Prantsusmaa Pärandi Instituudis (Institut national du patrimoine, edaspidi INP).

Lavakostüüme imiteerivad plastiknukud kuuluvad Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumile ning on tõenäoliselt valmistatud 1930. aastatel. Tegemist on Salme Peetsoni autorinukkudega, mis esindavad täiesti omalaadset ning väheuuritud nukuliiki, mis ei kuulu ei lelude ega tavapärase buduaarinukkude hulka. Puust marionett *Leskprintsess* kuulub Prantsusmaal Amiensi linnas asuvalle Musée de Picardie'le ning pärineb 19. sajandi teisest poolest. Nukk kannab endas olulist informatsiooni marionettide valmistamise traditsioonist 19. sajandi Prantsusmaal ja kuulub sealse nukuteatri keskse kangelase *Lafleuri* kaaskonda.

Töö jaotub kaheks osaks. Esimene, teoreetiline pool, lähtub praktilisest tööst ja kirjeldab nukke nende materjalikäsitlusest ja kultuurikontekstist lähtuvalt. Töö annab ülevaate nuku tähendusest üldiselt, uurib kokkuvõtlikult plastiknukkude ja 1920.-40. aastatel Eestis valminud nukkude ajalugu ning vaatleb lähemalt Salme Peetsoni käsitöönukke. Teoreetilise osa teine teemaplokk teeb kokkuvõtte Euroopa nukuteatri ajaloost ja marionettidest, keskendudes 19. sajandil Amiensis tegutsenud nukuteatritele ja –kangelastele ning praktilises töös restaureeritavale nukule.

Teine, praktiline osa käsitleb erinevaid etappe kolme nuku konserveerimisel-restaureerimisel. Töö eesmärgiks oli taastada nukkude või nende üksikosade eksponeeritavus ja töötada välja sobivaimad edasised säilitusjuhised.

Plastiknukke restaureeriti-konserveeriti Ennistuskogas Kanut, tekstiilikonservaatorite Ruth Paasi ja Heige Peetsi juhendamisel ning nukke hakatakse eksponeerima Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi Särevi teatritoas.

Marioneti restaureerimisprotsessis osamine oli piiritletud kolme kuuga, ERASMUS praktika raames ning töid teostati INP tekstiili restaureerimise ateljees tekstiilikonservaatori Patricia Dal Prà juhendamisel. Restaureerimistöde lõppedes eksponeeritakse töid Prantsusmaal, Amiensis asuvas Musée de Picardie allosakonnas Musée de l'Hôtel de Berny's.

SISSEJUHATUS NUKKUDE AJALUKKU

Nukk on väike mudel inimesest ja oma võime poolest jäljendada inimfiguuri nüansse peaaegu täiuslikkuseni, omandab nukk tihtipeale eriliselt lummava tähenduse. Traditsiooniliselt ongi nuku tähtsus kõigis maailma piirkondades olnud pigem maagiline ja religioosne.¹ Tõenäoliselt mängimiseks mõeldud nukkudest rangelt lahus hoitud savist ning puust kultusnukke on leitud nii Ameerikast, Aasiast, Aafrikast ning Euroopast. Väliselt olid hinge- ja mängunukud küllaltki sarnased, ainult mänguleludel puudus nägu. Vahel on nukus rituaalne ja mänguline otstarve hariduslikel eesmärkidel siiski põimunud.²

Vanimat nukku on keeruline dateerida, kuid väljakaevamiste põhjal pärinevad kõige vanemad teadaolevad nukud Hilis-Egiptusest ning Kreeka ja Rooma antiikkultuuridest. Nukke tehti kõikvõimalikest materjalidest: savist, kivist, puust, luudest, elevandiluust, nahast, vahast jne. Maailma kõige vanim mängunukk leiti 1889. aastal ühest Vana-Rooma hauakambri lahti-kaevamisel, selle nuku vanus võib olla üle 1800 aasta.³

Tänapäevases mõistes nukutootmine sai alguse 15. sajandi Saksamaal, ent nukkude suurtes kogustes valmistamine sai võimalikuks industrialiseerimise ja uute materjalide nagu portselani ning hiljem plastiku ilmumisega. Nukutööstuse „moodne ajajärk“ ja tõeline masstootmine algas aga 1940. aastatel, kui kasutusele võeti plastmass. Nukkude kollektioneerimisega ja katalogiseerimisega on aktiivselt tegeldud alates 20. sajandist.⁴

Nukke võib rühmitada erinevatel alustel (nt vanus, piirkond, eesmärk, materjal jne), kuid sealjuures tuleb meeles pidada, et nuku materjale määratakse selle kaudu, millisest ainest on valmistatud nuku pea.⁵

Lähtuvalt töö praktilisest poolest antakse alljärgnevalt lühiülevaade plastinukkudest ning teatrinukkudest ehk marionettidest.

¹ L. Holz, The how-to book of international dolls: a comprehensive guide to making, costuming and collecting. London: Hale, 1980, lk 15.

² T. Toomet, Nukuraamat: nukkude kirev maailm ja mõnda, mis seal sees leida. Tallinn: Kunst, 1997, lk 6-7.

³ L. Holz, The how-to book of international dolls, lk 17.

⁴ T. Toomet, Nukuraamat, lk 25.

⁵ M. Bachmann, Das grosse Puppenbuch. Leipzig: Edition Leipzig, 1988, lk 15.

TSELLULOIDNUKUD

Nukutöösturite väljakutseks on alati olnud materjal, mis oleks odav, purunematu, kerge ning väljanägemiselt sama kaunis kui portselan.⁶

Plastikust ehk kunstmaterjalist objektide keemilist olemust on visuaalselt raske määrata, kuid eseme valmistamise aeg, välimus, lõhn ja see milline tundub pind näppude all, on juba teatud info. Esimese tööstusliku kunstmaterjali, tselluloosnitraadi, leiutas Henri Bracconet 1833. aastal Prantsusmaal.⁷

Tarbeesemeid hakati plastmasside eelkäijast, kaubandusliku nimega tselluloidist tootma 1866. aastal Inglismaal. Nukutootjad panid tselluloidile suuri lootusi. Esimesena hakkas sellest nukke valmistama New Yorgis asuv firma Hyatt Brothers aastal 1869. Alates 1870. aastatest valmistas Saksamaal tselluloidnukke Reinimaa Kummi- ja Tselluloidvabrik (*Rheinischen Gummi und Celluloidfabrik*, mis alates 1896 muutis nimeks *Schildkröt-Puppen und Spielwaren GmbH*).⁸

Nukupea saamiseks pandi tselluloidlehed metallvormi ning sisse puhuti kuum õhk, mis sundis soojusest pehmeks muutunud lehti võtma vormi kuju. Varasematel nukkudel olid tselluloidist vaid pea ja jäsemete alaosad, keha tehti riidest. Hiljem hakati valmistama üleni tselluloidist nukke. Nii nagu segamassist, tehti ka plastikust portselannukkude odavamaid koopiaid.⁹ 19. sajandil oli tselluloidnukk veel suhteliselt kallis, alles 20. sajandi algusest muutus tselluloid materjalina odavaks, see tingis ka kergesti vormitavate nukkude kiire leviku.¹⁰ 20. sajandi esimesel poolel valmistati tselluloidnukke suurel hulgal Prantsusmaal, Saksamaal, Ameerikas ja eriti palju Jaapanis. Nukkude kvaliteet oli väga varieeruv, parimaid plastikpuped valmisid Saksamaal.

Kiiresti ilmnesis ka tselluloidi kui nukumaterjali nõrkused. Ta oli kergesti süttiv, muljumisest tekkinud defekte ei olnud võimalik parandada ja valguse käes materjal ajapikku pleekis. Purunenud tselluloid jättis teravaid servi, mis olid ohtlikud. 20. sajandi keskpaigast tõrjuski uus materjal, plastmass, tselluloidi kõrvale. Kerge süttivuse ja materjali ebastabiilsuse tõttu

⁶ T. Toomet, Nukuraamat, lk 25.

⁷ H. Peets, H. Tigane, Taasleitud nukk. Nukunostalgiat. – Tallinn: Renovatum, 2006, lk 57.

⁸ M. Bachmann, Das grosse Puppenbuch. Leipzig: Edition Leipzig, 1988, lk 95.

⁹ T. Toomet, Nukuraamat, lk 58.

¹⁰ Tselluloidnukkude ajalugu. <http://collectdolls.about.com/od/dollprofiles/p/celluloiddolls.htm> (vaadatud 29. XI 2012).

asendati tselluloosnitraat, tselluloosatsetaat, polüvinüülkloriid ja teised sobimatud plastikud turvalisematega.¹¹

Üldiselt lõpetati tselluloidnukkude tootmine Saksamaal, Prantsusmaal, Inglismaal ja Ameerikas 1950. aastate keskel, Ida-Euroopas jätkus see mõnel pool kuni 1980. aastateni. Tselluloidnukke on eriti 1940.–50. aastatel suhteliselt palju olnud ka Eestis.¹²

EESTI NUKU- JA MÄNGUASJAMEISTRID

20. sajandi alguses tegutsesid Eestis vaid üksikud mänguasjameistrid ning enamus mänguasju tehti kodudes oma pere laste jaoks ise. Samuti oli moes teha niinimetatud salonginukke, mis pidid kaunistama elutoa sohvat või kummutipealset. Kallimaid tselluloid- ja portselannukke, üleskeeratavaid mänguasju ning plüüšist mänguloomi toodi sisse välismaalt.

Eesti väiketööstused hakkasid mänguasju müügiks tegema alles 1920. aastatel. Tallinnas, Tartus, Narvas, hiljem ka Valgas ja Tapal valmistati väikestes, vaid mõne töölisega töökodades puust laevu, autosid, lennukaid ja loomi, riidest ja segamassist nukke, tinasõdureid, kiikhobuseid jms.¹³

Eestis on olnud palju harrastajatest nukutegijaid, nagu Olga Reisenbuk ja tema tütar Salme Villem, Vilma Annom-Abel, ning lisaks mitmed elukutselised kunstnikud nagu Lydia ja Natalie Mei, Mari Adamson jt.¹⁴

NUKUVALMISTAJAD TALLINNAS 1920.–40. AASTATEL:

- Nikolai Heidelbergi mänguasjatööstus (Graniidi tn 3) ning kauplus (Raekoja plats 8). Heidelbergile (s 1892), omistati mänguasjade tööstuse selli kutse 1929. ja mänguasjade tööstuse meistri nimetus 1930. aastal. Tema ettevõttes müüdi muuhulgas ka nukke, nukumaju- ja mööblit. Heidelbergi mänguasjade tööstus ja kauplus tegutsesid 1944. aasta lõpuni.
- Adolf Turba Nukutööstus (Roosikrantsi tn 13) ja Nuku- ja mannekeenitööstus (Roosikrantsi 7), kus valmistati väikelapse suurusi pajeemašest liikuvate silmade ja ehtsatest juustest parukatega, beebinukke kui ka munakujuliste liigenditega nukke. Nukuvormid valmistati kohapeal.

¹¹ H. Peets, H. Tigane, Taasleitud nukk. Nukunostalgiat, lk 57.

¹² T. Toomet, Nukuraamat, lk 59.

¹³ Tartu Mänguasjameistrite näitusetekst.

¹⁴ T. Toomet, Nukuraamat, lk 67-68.

- R. ja M. Sinka Ilu-, tarbe ja laste mänguasjade tööstus, Narva mnt 50.
- A. Ruuwaldi Mänguasjade valmistamise töökoda, Vene tn 11.
- Tarmolen ja Ko Õppeainendude ja mänguasjade valmistamine, Raekoja plats.
- A. Smitersi Tinamänguasjade äri, Lai tn 31-1.

1920.–40. aastate Tallinnas tegutsesid peale nukumeistrite mitmed nukukliinikud, kus hinnalisi pupesid jälle terveks „raviti“ ehk ära parandati. Tallinnas tegutsesid kliinikud nagu „Bab“ Liivalaia tänaval, omanikuks K. Randments; „Nuku kliinik“ Roosikarantsi tänaval; „Soliid“, Raekoja platsil, omanikuks Detloff ning „Nuku kliinik“ Uuel tänaval.¹⁵

SALME PEETSON

(29. 04.1885 Narva – 31.08.1967 Tallinn)¹⁶

Salme Peetsoni näitlejate algas 1900. aastal, kui ta liitus Narva laulukooriga „Võitleja“, kus temast sai kiiresti näitetrupiks muutunud seltskonna juhtiv naisnäitleja. Peetsoni tulek teatrisse läbi seltsilaval saadud tuleristsete on tüüpiline paljudele toonastele lavategelastele, kellest hiljem said meie esimese kutselise näitlejapölvkonna liikmed. Peale „Võitlejas“ esinedes või proove tehes, töötas Peetson Narva Kreenholmi tekstiilivabrikus kangurina (aastatel 1900–1909) ning „Flor ja Clara“ kübaraäris kübaravalmistaja

1. Salme Peetson. Foto Parikas.

abina. Aastast 1909 palgati Peetson „Estoniasse“

draamanäitlejaks, kuid peagi tuli tal lülituda ka

muusikalavastustesse. Kogu „Estonias“ töötamise aja tegi Peetson kaasa kõikides lavakunsti žanrites, kaasa arvatud ooper ja ballett. Omades eriti teravat silma ja maitset lavakostüümide asjus, tegutses ta näitlejatöö kõrval pikki aastaid ka „Estonia“ garderoobihoidjana. Vilunud praktikuna oli ta kunstniku Olga Oboljaninova-Krümmeri oskuslikuks abiliseks „Estonia“ ja sellega ühtlasi Eesti lavakostüümi loomisel 1920. aastatel. Imetleval publikul polnud aimu kui palju nuputamist oli tegijatel selle näiliselt pillava toreduse loomisega. Peetsoni kunagised

¹⁵ Tallinna Linnamuuseumi Lastemuuseumi näitusetekst.

¹⁶ K. Haan, Eesti teatri biograafiline leksikon. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2000, lk 484-485.

õpingud kübaraäris tulid siin suureks kasuks, samuti oskus teha mitmesugust näputööd, sealhulgas valmistada lilli ja isegi saapaid ning kingi – oskused, mida ta oli omandanud näitelajanna Anna Tammelt. Mitmetel puhkudel kunstniku eemal viibides, tehti lavastuse kostüümid Peetsoni praktilisel juhendamisel.

Albert Üksip kirjutas Peetsoni 20. aastase lavategevuse juubeli puhul „Tahaksin alla kriipsutada tema korralikkust töös. Talle on ebatäpne, räpakas töö lihtsalt loomuvastane.“¹⁷

Seda mõtet edasi arendades on täiesti loomulik, et Salme Peetson oli suurepärase nuku-meister. Tema nukud on omaette kunstiteosed käepärastest materjalidest, esindades miniatuurseid koopiaid „Estonia“ lavadel esinenud tegelaskujudest. On ka nukke, mille täpne eeskuju pole teada või puudub, kuid kindlasti on autorit inspireerinud „Estonias“ etendunud lavastused ja näitlejad. Kõik nukud on peensusteni läbimõeldud ning ülima detailitäpsuse ning meisterlikkusega õmmeldud.

Olgugi, et nukkude valmistamine oli Peetsonile harrastus, võib neid käsitleda kunstiteostena või vaadelda oma ajastu vaimu peegeldavate kultuurikandjatena. Mõlemal juhul on tegemist Eesti teatri- ja kultuuriloos olulisel kohal olevate taiestega, kes läbi oma olemuse toovad vaatajani Esimese Eesti Vabariigi aegse „Estonia“ atmosfääri.

SALME PEETSONI NUKUD EESTI TEATRI-JA MUUSIKAMUUSEUMIS

Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumis asub üheksa Salme Peetsoni autorinukku, millest viis on annetatud Peetsoni enda (1961. a) ning neli Meta Kodanibork'i poolt (1967. a):

1. M. Laid ooperist „La Traviata“ (1929). Kipsist näo ja kätega ning rohkelt kaunistatud, traatvõrestikule toetuva laia seelikuga nukk (ill 2).
2. Daam rokokoorõivas. Nukul puudub kindel eeskuju. Kipsist näo ja kätega traatvõrestikule toetuva seelikuga nukk.
3. E. Liiger operetist „Preili Nobetuul“ (1931). Väikest tüdrukut kujutav nukk, plastikust näo ja kätega.
4. K. Maldutis operetis „Bubi ja ta naised“ (1930). Naistegelane, plastikust näo, käte ja jalgadega.
5. O. Mikk-Krull tegelaskujuna Maie ooperist „Kalmuneid“ (1929). Naistegelane plastikust näo, käte ja jalgadega.

¹⁷ L. Kirepe, Salme Peetson. – V. Paalma „Estonia“ lauluteatri rajajaid. Tallinn: Eesti Raamat, 1981, lk 147-150.

6. M. Mikk-Murakin operetis „Veenus siidis“. Naistegelane plastikust näo, käte ja jalgadega (ill 3).
7. V. Kask ooperis „Näkineid“. Naistegelane plastikust näo, käte ja jalgadega (ill 3).
8. T. Vironi ooperis „Pajatsid“ (1913). Pehme, täidetud kehaga tekstiilnukk, siidist kostüümiga.
9. T. Orgussaar ooperis „Pajatsid“ (1913). Pehme, täidetud kehaga tekstiilnukk, siidist kostüümiga. Moodustab Vironi tegelaskujuga paari.

Lisaks Peetsoni nukkudele asub muuseumi fondis veel kaks analoogset käsitöönukku, mis on samuti näitlejate või tegelaskujude järgi tehtud: Boris Blinov tegelaskuju Sir John Talstaff lavastuses „Windsori lõbusad naised“ ja Meta Kodanibork, operetist „Mariza“. Mõlema nuku autor on teadmata.¹⁸

2. M. Laid „La Traviata“. Foto Jaanus Heinla.

3. Vasakul V. Kask „Näkineid“, paremal M. Mikk-Murakin „Veenus siidis“. Autori foto.

¹⁸ Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi inventeerimisraamat.

INSPIRATSIOON NUKKUDE VALMIMISEKS

„Bubi ja ta naised“

25. hooaja teine operett „Bubi ja ta naised“ esietendus „Estonias“ 18. septembril 1930. Willy Engel-Bergeri jant-opereti Fred Helli ja Adolf Schütz'i libretole lavastas Agu Lüüdik, dirigendiks oli Raimund Kull, dekoratsioonid tegi Aleksander Tuurand, kostüümikunstnikuks Natalie Mei.¹⁹

„Bubi ja ta naised on midagi vahepealset revüüteatri ja tõsisema rahvateatri vahel nagu tahab olla „Estonia“. Õieti nimetatakse „Bubi ja ta naised“ ka jant-operetiks. Kogu sündmus keerleb selle ümber, et teatri lavastuse ärimees (impessaario) publikumile ilusa raha eest serveerib imelast-viulikunstnikku, kes aga tegelikult on 22-aastane poisu ja elumehe vigureid täis. Imelaps lööb vahest üle aisa, tõrgub, vigurdab, armastab ja... lõpuks kihlused kahe paariga“.²⁰

Operett sai kriitika osaliseks ning ei jäänud kuigi pikaks mängukavasse. 1930. aasta sügisel väideti kohalikus saksa lehes: „Kogu operetiansamblis, välja arvatud Milvi Laid, ei ole kedagi kes laulda suudavad“.²¹

Klaudia Maldutis (14.08.1910 Tallinn – 05.04.1995 Tallinn) oli baleriin ja varieteetantsija, aastatel 1926–1944 „Estonia“ teatri priimabaleriin.

„Kalmuneid“

Teos oli teine suurem ooper Eesti heliloojatelt, mis esietendus 7. septembril 1929. Teose heliloojaks oli Artur Lemba, libreto²² Sophia Vardilt (pärisnimi Marta Sopha Lepp)²³. Näitejuht ja lavastaja oli Hanno Kompus, dirigent Juhan Aavik, dekoratsioonid valmistas A.Tuurand.²⁴

¹⁹ V. Paalma, Sada aastat Estonia muusikalavastusi kavalehtedel: fotode ja trükistekildudega täiendatud kroonika. Tallinn: Rahvusoper Estonia, 2006, lk 53.

²⁰ Hooaja esimene operett „Estonias“ – „Bubi ja naised“. – Postimees 20. IX 1930.

²¹ K. Leichter, „Estonia“ muusikalise arengu keskusena. Tallinn, Eesti Muusikafond, 1992, lk 14.

²² Ooperi libreto aluseks on setu rahvaballaad, noormehest, kes hea viljasaagi eest lubab kosida kalmust naise. Kuigi toonelased korduvalt meenutavad noormehele ta lubadust, naib viimane siiski hoopis elusa pruudi. Pulmaõöl nõuavad toonelase sõnamurdjalt tema elavat pruuti. Peigmees püüab end varanduse lubamisega lahti osta, kuid toonelased ei nõustu. Noormees lubab lõpuks toonelastele oma pruudi. Koju jõuab ta koolnuga vankris. Meeleheitel surmab noormees enda koduõuel.

²³ K. Haan, Eesti teatri biograafiline leksikon, lk 245.

²⁴ V. Paalma, Sada aastat Estonia muusikalavastusi kavalehtedel, lk 59.

Kuigi libretist pidas enam-vähem kinni rahvaballaadi süžees, oli tulemus niihästi oma ülesehituselt kui ka sõnastuselt nõrk. Et ka helilooja ise ei suhtunud libreto toormaterjalisse kriitiliselt, kujunes „Kalmuneid” pigem „kostümeeritud kontsert” kui ooperietendus. Vaatamata kriitikale pidas „Kalmuneid” „Estonia” laval vastu koguni 22 etendust.²⁵

Nuku prototüübiks olnud Maie tegelaskuju mängisid Olga Mikk-Krull või Marta Runge. Peetson ise on viidanud nukule kui Olga Mikk-Krulli tegelaskujule.

Olga Mikk-Krulli (15.05.1887 Tallinn – 21.07.1980 Tallinn) oli „Estonia” teatri opereti-primadonnana 1910. aastal, kuid kujunes samas ooperiteatri ellukutsumisel esisopraniks pikkadeks aastakümneteks ja töötas „Estonias” 1958. aastani.²⁶

4. Fotorepro ooperist „Kalmuneid”. Foto Parikas.

5. Fotorepro ooperist „Bubi ja ta naised”. Tundmatu fotograaf.

²⁵ H. Kõrvits, Eesti muusika II. Tallinn: Eesti Raamat, 1975, lk 126.

²⁶ K. Haan, Eesti teatri biograafiline leksikon, lk 78.

TEATRINUKUD. ÜLEVAADE EUROOPA NUKUTEATRI AJALOOST

Marionett ehk hüpik- või teatrinukk on niitide või traatidega juhitud liigendnukk, mille liikumist juhitakse nukunäitleja poolt.

Sõna marionett võeti kasutusse 16. sajandi Prantsusmaal ja tuleneb keskaegsetest sõnavormidest *mariolle*, *mariolette*, mis tähistasid vaimulikes protsessioonides kasutatud Neitsi Maarja väikeseid kujusid ehk Väikeseid Mariesid (pr *Petite Marie*).²⁷

Nukuteater on üks vanimaid teatrikunsti liike, mille juured ulatuvad enam kui 3000. aasta tagusesse Egiptusesse. Vana-Egiptuse haudadest on leitud liikuvate liigestega nukke, mida hieroglüüfides kirjelduste kohaselt kasutati pidustustel ja religioossetel etendustel.²⁸ Antiikkultuurides kasutati nukke samuti jumalateenistustel ja protsessioonidel, kuid ka karnevalidel ilmalike lugude ettekandmiseks. Kirjalikud viited Vana-Kreeka nukuteatri kohta pärinevad viiendast sajandist eKr, ilmudes nii Herodotuse kui Xenophoni tekstides. Alates kolmandast sajandist eKr võis juba erinevaid nukunäidendeid vaadata Dionysose teatris Akropolis.²⁹ Vana-Roomas esimesel sajandil eKr eksisteerinud nukuteatri kohta kirjutatakse aga järgmist: "Kui puunukke käsitsevad inimesed tõmbavad liikuva kehaosa külge kinnitatud nõõrist, pöörab nukk kaela, noogutab pead, silmadki liiguvad ühele või teisele poole, käed tõusevad asjade tõstmiseks või igasugusteks muudeks toiminguteks ja kogu nukk näib üsna elus."³⁰

Nukuteater keskaegses Euroopas oli samuti seotud jumalateenistustega. Kirikuis etendati liikuvate nukkude abil piibliteemalisi näidendeid ehk müsteeriume ning hiljem, ilmalike süžeede tulekuga, kandus teater kirikust välja. Nukuetendusi hakati korraldama pidustustel ja suurematel rahvakogunemistel, kus rändteatrid etendasid rahvamuistendeid ja lustakaid lugusid. Ebamoraalse sisuga näidendite esitamine viis aga nukuteatri keelustamiseni 13. sajandil. Alles 17. sajandil tekkisid taas rahvalikud nukuteatrid koos oma tüüpkelastega (nt Pulchinella, Petruska, Kasperle).³¹

Traditsioonilise nukuteatri sünnimaaks loetakse Itaaliat, kus lisaks Vana-Rooma antiikpärimuse edasi arendamisele toimusid 18. sajandi valgustusajastu vaimus olulised muudatused teatris, mis mõjutas oluliselt ka nukuteatrit. Nukuteatri populariseerimisele aitasid veel

²⁷ H. Jurkowski, *Encyclopédie mondiale des arts de la marionnette*. Montpellier: l'Entretemps, 2009, lk 89.

²⁸ J. Chesnais, *Histoire générale des marionnettes*. Paris: Bordas, 1947, lk 16.

²⁹ H. Jurkowski, *Encyclopédie mondiale des arts de la marionnette*, lk 92.

³⁰ V. Kuusik, *Nukkudele ulatatud käed*, Viljandi: V. Kuusik, 2008, lk 5.

³¹ J. McCormick, *Popular puppet theatre in Europe, 1800-1914*, New York: Cambridge University Press, 1998, lk 62.

kaasa Thomas Holdeni uued ja keerulisema konstruktsiooniga, ainult niitide ja ridvaga juhitud marionetid 19. sajandi keskpaigast.

TEATRINUKKUDE LIIGITAMINE

Teatris kasutatavate nukkude loetelu ei piirdu vaid niitidega juhitud marionettidega, vaid kätkeb endas suurt hulka erineva konstruktsiooni, päritolu ning manipuleerimisviisiga nukke, mida liigitatakse nende liigutamise viisi järgi:

- Altpoolt manipuleeritavad ehk tõstetavad nukud:
 - Varda abil liikuvad nukud:
 - Keha asemel on pulk või varras, mida tõstes liigub ka nukk.
 - Keha asemel on varras, (ka nuku käed kinnituvad liigutatavatele varras-tele).
 - Sõrmede abil juhitud:
 - Kämpnukud.
 - Mupetid ehk „rääkivad“ nukud.
- Pealtpoolt manipuleeritavad nukud:
 - Niitide ja horisontaalselt või vertikaalselt asetseva ridvaga liigutatavad.
 - Niitide, pähe kinnituva varda ja horisontaalselt või vertikaalse ridvaga liigutatavad.
 - Pähe kinnituva varda ja horisontaalselt või vertikaalse ridvaga liigutatavad.
- Küljelt või tagant poolt manipuleeritavad nukud:
 - Elusuuruses nukud (nt Jaapani Bunraku tüüpi nukk), mida juhivad kaks või kolm näitlejat laval nuku kõrval.
 - Nööriga üles riputatud ning vardaga rinnalt liigutatavad nukud.
 - Jalgadega manipuleeritavad nukud.
 - Laua peal manipuleeritavad nukud:
 - Vertikaalsete varrastega külgedel liigutatavad.
 - Kätega liigutatavad (sh ka liivakotinukud).
- Seestpoolt manipuleeritavad nukud.
- Distsantsilt manipuleeritavad nukud.
- Ekraani tagant manipuleeritavad lamedad nukud varjuteatris.³²

³² H. Jurkowski, Encyclopédie mondiale des arts de la marionnette, lk 248.

NUKUTEATER PRANTSUSMAAL JA AMIENSIS

Nagu ka mujal Euroopas, oli ka nukuteater keskaegses Prantsusmaal menukas hooajaline meelelahutus, mis koondus religioossete tähtpäevade ümber. Kui esimene püsiv nukuteater avati 1770. aastal Lyonis ja tegemist oli laohoones tegutseva näitetrupiga,³³ siis 19. sajandiks olid Pariisi, Amiensi ja Lyoni ümbrustesse tekkinud juba märkimisväärne arv püsivaid ja ajutisi nukuteatreid. Samas tegutsesid edukalt edasi ka laatadel ja turuväljakutel esinevad rändtrupid.³⁴ Tuntumad tegelased Prantsusmaa nukuteatris olid Guignol Lyonist ja Lafleur Amiensist.

Esimene nukuetendus Amiensis registreeriti aastal 1662 ja linnast kujunes üks juhtivamaid nukuteatri keskusi Prantsusmaal, kus ajavahemikus 1860–1914 asus üle 70 *cabonet* teatri,³⁵ mille valdav osa repertuaaridest oli pühendatud Lafleuri kangelaslugude jutustamisele. Pärast Esimest maailmasõda oli nukuteatrite arv Amiensis drastiliselt kahanenud. Ent teatrid *Société des Amis de Lafleur* (Lafleuri Sõprade teater, tegutses 1930–1964) ning *Théâtre de Chés Cabotans* (Teater *Cabotin'*ide juures, avati 1933) jätkasid Lafleuri kangelaslugude etendamise traditsiooni ja taastasid järjepidevuse.

LAFLEUR

Lafleur on inspireeritud Amiensi piirkonna rahvalugude kangelasest³⁶ ja tema väljamõtlejaks peetakse Louis Belette'i, 19. sajandi alguse marionetisti Amiensist.³⁷ See *commedia dell'arte* karakter on naiivne, pidevalt ülevoolavas meeleolus uhke valevorstist toapoiss, kes läbi aegade on säilitanud mõned tunnusjooned nagu kolmnurkne sulega kaunistatud müts, triibulised põlvikud ning patsis juuksed. Samuti iseloomustab Lafleuri ja tema saatjaid kindel konstruktsioon – marionetti manipuleeritakse alati ülevalt poolt nelja niidi ja pähe kinnitava vardaga (pr *marionnette à tringle et à fils*) (ill 5). Kuigi Lafleur lood jäid üldjoontes samaks, muutusid süžeed 20. sajandil kaasaegsemateks ja repertuaari ilmus üha rohkem ühiskonna-kriitilisi lavastusi.³⁸

³³ J. McCormick, *Popular puppet theatre in Europe*, lk 72.

³⁴ J. Chesnais, *Histoire générale des marionnettes*, lk 32.

³⁵ *Cabotin'*id (pr singi näitlejad) olid väikesed nukuteatrid, mis tegutsesid Amiensis alates 18. sajandist.

³⁶ J. Chesnais, *Histoire générale des marionnettes*, lk 34–35.

³⁷ Musée de Picardie, *Les marionnettes picardes des origines à 1960: drames et bouffonneries: catalogue d'exposition*, Amiens, Musée de Picardie, 7 décembre 1996 - 2 mars 1997.–1996. Amiens: Martelle, 1996, lk 63.

³⁸ J. McCormick, *Popular puppet theatre in Europe*, lk 72.

Alates 19. sajandist üks olulisemaid karaktereid Aminensi nukuteatrite repertuaaris, kes oli ka väga populaarne ka Belgias Borinagesi linna nukuteatrites. Lafleuri saatsid alati tema tugev naine Sandrine, pelglik sõber Tchot Blaise ja hulk teisi mitte nii konkreetseid tegelasi.³⁹

6. Joonis nelja niidi ja vardaga manipuleeritavast marionetist.

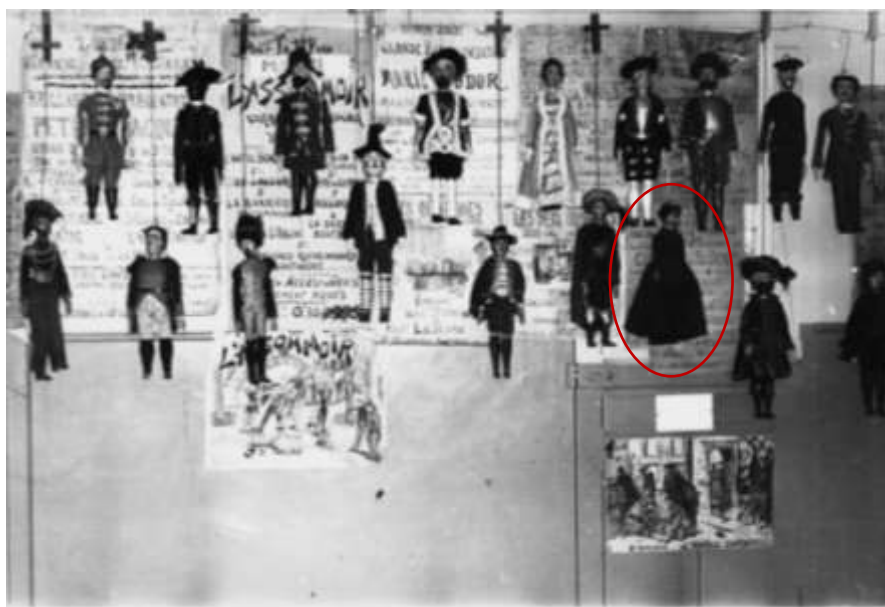
7. Lafleuri tegelaskuju kehastav marionett Musée de Picardie'st.

³⁹ Musée de Picardie, Les marionnettes picardes des origines à 1960, lk 127.

LESKPRINTSESS

Nagu juba eelnevalt mainitud, kuulub marionett Musée de l'hôtel de Berny'le, kus alates 2016. aasta septembrist avatakse näitus, kus eksponeeritakse Amiensi muuseumite teatrinukkude täielikku kogu. Marionett kuulub „*Société des Amis de Lafleur*“ nimelisse fondi („Lafleuri sõbrad“), mis oli samanimelise teatritrupi asutaja ning näitleja René Villeret'i (1897–1978) erakolleksioon, mille ta 1947. aastal muuseumile annetas. Kolleksiooni kuulusid erinevad Lafleuri ja tema kangelaslugudega seotud tegelased alates 19. sajandist.⁴⁰

Millisesse lavastusse nukk algupäraselt kuulus, on keeruline öelda, sest marionette kasutati erinevates lugudes ja tihtipeale kehastasid nad erinevaid karaktereid.⁴¹ Teada on vaid, et nuku nimetus kolleksioonis on *Princesse Douairière*⁴² (Leskprintsess) ning, et nukk on valmistatud 19. sajandi teisel poolel, millele viitab tema konstruktsioon ning sarnasus teiste sama kolleksiooni nukkudega.

8. Marionetid fondist „Lafleuri sõbrad“, Leskprintsess tähistatud punase ringiga.

⁴⁰ Musée de Picardie, *Les marionnettes picardes des origines à 1960*, lk 128.

⁴¹ J. McCormick, *Popular puppet theatre in Europe*, lk 91.

⁴² Suuline vestlus Amiensi muuseumi konservaatoriga, 24. IV.2013. Märkmed autori valduses.

NUKKUDE RESTAUEERIMINE-KONSERVEERIMINE

KLAUDIA MALDUTISE TEGELASKUJU OPERETIST „BUBI JA TA NAISED“

Mõlema järgnevalt kirjeldatava plastiknuku konserveerimine algas põhjaliku dokumenteerimise ja kirjeldamisega, millele järgnesid materjali- ja kiuanalüüsid. Analüüsid viidi põhisas läbi töö alguses, kuid ka konserveerimise käigus. Fotod nukkudest enne tööde alustamist on tehtud Kanuti ennistuskaja fotograafi Jaanus Heinla poolt, kõik ülejäänud on autori fotod.

KIRJELDUS

Nuku pikkus: 58 cm

Õlgade ümbermõõt: 15 cm

Puusade ümbermõõt: 33 cm

Nukkude autor on Salme Peetson ja valmistusaeg jääb 1930-ndatesse. Nuku plastikosad on tõenäoliselt ostetud mõnest nukuosast müüvast poest. Dekolteel on nähtav nukufirma logo ning seljal number 3. Vestluses Tartu Nukumuseumi teaduri Marilin Rappuga jõuti järeldusele, et logo viitab Saksa firmale „Buschow & Beck“.⁴³ Firma ajalugu uurides, selgub, et konserveeritava nuku pea on valminud enne 1930. aastaid.

Nuku pea, jalad ja käed on valmistatud plastikust (eeldatavasti tselluloid) ja mõlemal käsivarrel on number 6. Käed kuuluvad nn *Vogue*-tüüpi käteliigituse alla ehk nende kinnitamine kehaosa külge on lihtsustatud kruvilaadse kitsendusega käe lõpus.⁴⁴ Number 6 on ka mõlemal jala ülaosal. Keha keskosa on pehme, valmistatud puuvillasest riidest ja vatist. Nuku nägu on maalitud ja ta peas on juustest blond parukas, millele kinnitub roosast siidist

9. Nukk enne tööde alustamist.

10. Tunnusmärk nukufirmalt „Buschow & Beck“.

⁴³ „Buschow & Beck“ rajati 1890. aastal; alates 1907 hakkas firma tootma tselluloidist nukupäid; 1930. aastatest on nukkudel vana märgi kohal kaardus kiri MINERVA. 1950 ettevõtte suleti ning firmamärk kadus käibelt. <http://www.sylvias-puppenhaus.de/seiten/puppenmarken15.htm> (vaadatud 13 XII 2012).

⁴⁴ B. Koval, How to repair and restore dolls. London: Robert Hale, 1992, lk 13.

rätik. Rätiku peal on must silinder-kaabu, mida toestab seestpoolt papp ja mille ümber on seotud kollane siidist pael.

Nukul on seljas punasest puu-villasest velvetist pükskostüüm, mis koosneb lühikesest jakist ning alt laienevate kõrge pihaga pükstest. Mõlemaid kaunistab brokaatniidist kaunistuspael. Jaki vooder on valgest siidist ja pükste vooder punasest puuvillasest kangast. Nuku kehaosa katab valgest pool-läbipaistvast siidist pluus, mille alt paistab valge puuvillane pits. Lips ja vöö on erinevatest mustadest siididest ja nuku jalgu katavad siidist sukad. Jalaõud on tekstiilist ning jäigastatud värvi või liimiga.

KAHJUSTUSED

Nuku esialgne seisund oli rahuldav, kuid eksponeerimiseks mittesobiv.

Keemilised kahjustused – Nuku plastikust nägu, käed ja jalad on määrdunud. Kuna nuku pea on jalgadest ning kätest erinevalt värvitud, nägu kattev värv on segunenud tolmuga, moodustades ühtlase määrdunud pinna. Pealael on liimi jääke, mis on tumenenud.

Kõik nuku tekstiiliosad on tolmused ja roosal pearätikul ning kostüümi varrukatel on näha erinevaid tumedaid plekke. Jaki valgest siidist vooder ning pluus on valguse fotokeemilise toime tõttu võrdlemisi hapraks muutunud ning mitmest kohast rebenenud. Eriti kahjustunud on pluusi esiosa, mis paistab jaki alt välja ning oli valguse eest kaitsmata. Valge siid on paiguti muutunud kollakaks. Pluusi krael on kollakas-valge tahkest materjalist tükk – oletatavalt nõukogude ajal kasutatud koitõrje kemikaali naftaliini jääk, mis on aja möödudes samuti kollakaks tõmbunud. Naftaliinile omapäraselt vänget lõhna oli tunda ka teistel riideesemetel. Brokaatniidi metall on velvetile kohati jätnud sinakashalle korrosiooni plekke.

11. Rebendid pluusil.

12. Hargnev ja määrdunud pearätik.

Füüsikalised-mehaanilised kahjustused – Parukas koos lindi ning kaabuga on pea küljest lahti ning nuku juuksed on „sassis“.

Pearätik on kortsunud ning kohati hargnev ja vöö voltimiskohtadel on märgata materjali hõrenemist ja kinnituseks kasutatud metallnõela läbimiskohtadest tekkinud auke. Nii jakil kui pükstel on brokaatniitidest kaunistuspaelad deformeerunud. Nuku jalanõud on sisse vajunud; südamekujulised kaunistused on rulli tõmbunud ja jäigad. Lisaks on ühele kingale kleepunud ohtralt valgeid vatikiude; punane kattevärv on ebaühtlane ja kaunistuse enda külge kleepinud. Paremale põsele on löögi või mõne muu mehaanilise jõu tulemusena tekkinud lohk.

13. Mõranenud ja liimine nuku pea.

14. Deformeerunud kingad.

OLGA MIKK-KRULL, MAIE TEGELASKUJU LAVASTUSES „KALMUNEID“

KIRJELDUS

Nuku autor ja valmistamise aeg on samad nagu eelpool kirjeldatud nukul. Nukkude näod on peaaegu identsed: mõlema teostus, materjal ja värvitoonid on sarnased, kuid kuna märgistused ei ole hästi vaadeldavad ja võrreldavad ei saa nende detailide päritolu täpsemalt määrata. Nuku lahtiriietamine ei olnud varasema korrektselt teostatud restaureerimise tõttu mõttekas ja vajalik.

Pikkus: 41 cm

Õla ümbermõõt: 30 cm

Puusade ümbermõõt: 24 cm

Nuku käed, jalad ja pea on plastikust (arvatavasti tselluloid) ning kinnituvad riidest pehme täitega

kehaosale. Käsivarte sisekülgedel on näha

grafiitpliiatsiga tehtud märget: - 45. Silmad, ripsmed

ning kulmud on maalitud. Nuku blondid juuksed on sätitud kõrvade kohale rõngas-patsidesse. Juustest valmistatud parukale kinnitub ümmargune pärg ja kuklale roosast siidist lehv. Punane pärg on kaunistatud litrite ja pärlitega. Nukul on seljas stiliseeritud mustriega Eesti rahvariided. Valged puhvarrukad on kaunistatud mitmevärviliste horisontaalsete kaunistustega, mis on tikitud ahelpistes. Pluusi keskosa on siidist ja horisontaalne tikand on sama, kuid värvide järjekord nendes on erinev. Pluusi kaelust ääristab tumepunane tikand-piste. Lisaks on kaelas kolmest reast koosnev läbipaistvatest plastmasspärlitest kaelaehe. Kleidi peal on tumepunasest sametist V-kaelusega vest, mis on äärtest litritega kaunistatud. Seeliku alaosa on kinnitatud pronksi värvi pael, mis on sik-sak mustriks litritega ja pärlitega kaunistatud ning mille ülaääres on brokaatpaal. Põlle keskosa kaunistavad juba varem kordunud värvilistest lõngadest motiivid; ääri litrite ja pärlitega kaunistatud pits. Seeliku all on kaks kihti pitsiga ääristatud heleroosasid alusseelikuid, mille all on plastikuni ulatuvad valged siidist püksikud. Säari katavad pruunid siidisukad ja jalas on nukul pruunid värvitud tekstiilist kellukesega kaunistatud kingakesed.

15. Nukk enne tööde alustamist.

KAHJUSTUSED

Nukk on heas seisukorras ja materjalides esineb vähe kahjustusi. Peamiselt on objekt tolmune ning vajab pisiparandusi.

Keemilised kahjustused – Nuku nägu on kergelt tolmune ja vasakul põsel väike must plekk.

Pluusi varrukad on kergelt kolletunud ja tikandiniitide värvijooksmisest tulenevalt on alusriie kohati samades toonides värvunud. Pärg ja seeliku alaosaale kinnitatud siidipael on pleekinud.

16. Pleekinud tekstiil, lõtvunud niidiga litrid.

17. Tikandiniitide värvijooks.

Füüsikalised-mehaanilised kahjustused – Vasaku silma ripsmete ning kulmu juurest on värvi maha kulunud. Riided on kortsus ja roosa lehv on vähesel määral määrdunud ning kortsus. Seeliku alusmaterjal on mõned väikesed hargnemised; mõned seelikul olevad litrid on niidilõtvumisest tingituna rippus.

PLASTIKNUKKUDE KONSERVEERIMISKONTSEPTSIION

Nukkude konserveerimispõhimõtted lähtuvad nende üldisest seisundist, materjalikahjustustest ja iseloomust. Arvesse tuli võtta ka objektide edasist kasutust ning eksponeerimisvõimalusi. Rakendati tööpraktikas väljatöötatud parimaid lahendusi. Kuigi nukkude seisund on erinev ja neid restaureeriti eraldi, lähtuti mõlema töö puhul võimalikult palju printsipiist, et mida vähem nendega manipuleerida, seda paremini on tagatud nende edasine säilimine. Praktilisele tööle järgnes säilitusjuhiste koostamine vastavalt objekti seisundile, olemusele ja kasutusele ning kehtivatele normatiividele. Samuti valmistati mõlemale nukule transpordiks ja hoius- tamiseks arhiivipüsivast materjalist karbid.

„BUBI JA TA NAISED“

Nuku seisund eeldas põhjalikku konserveerimist. Kõik riideesemed tuli kuivpuhastada ja vajaduse korral ka pesta. Jaki vooder on mitmest kohast rebenenud ja seda tuli edasiste rebendite vältimiseks toestada.⁴⁵ Samuti tuli toestada siidipluusi rebendite piirkonda. Jalanõud vajasid vormimist ning detailid sirutamist. Nuku määrdunud ja pragunenud pea tuli puhastada ning värvikaod retušeerida. Liimi jäänused tuli eemaldada ning parukas koos kaabuga tagasi kinnitada.

Konserveerimistööde kava:

- Dokumenteerimine
- Materjalide analüüs
- Nuku lahti riietamine
- Rõivaste kuivpuhastus tolmuimejaga
- Rõivaste märgpuhastus e. pesemine
- Plastiku kuiv- ja poolkuiv puhastus
- Rebendite toestamine
- Kingade ja detailide vormimine ja sirutamine
- Nõu retušeerimine
- Paruka korrastamine ja pea külge kinnitamine
- Nuku riietamine

„KALMUNEID“

Nukku on juba varem konserveeritud,⁴⁶ mistõttu seekordsed tööd olid pigem ennetava iseloomuga. Praktiline sekkumine jääb minimaalseks. Objekti kuiv- ning poolkuivpuhastus peaksid ära hoidma tolmust ja mustusest tekkida võivad kahjustused. Niidi lõtvumisest tingi-

⁴⁵ Tekstiilide toestamine (taustamine, dubleerimine, paikamine) on konserveerimismeetod, mille eesmärgiks on rebenenud, auklike või rabedaks muutunud kangaste ning terviklikkuse kaotanud objekti fikseerimine uuele alusele, mis tagaks kahjustunud materjalile mehaanilise tugevuse, kuid säilitaks seejuures objekti autentsuse. Eestis puudub tekstiilkonserveerimise üldtunnustatud terminoloogia ja kasutatud termin on bakalaureuse töö juhendaja Heige Peetsi valik.

⁴⁶ Täpsed andmed konserveerimise kohta puuduvad, kuid ilmselt võis tegemist olla 1996. aastal Särevi Teatritoas toimunud näitusele eelnenud konserveerimisega.

tud ebastabiilsed detailid tuleb kinnitada ning üksikud väikesed hargnemised seelikuriides dubleerida toetusriidega.

Konserveerimistöõde kava:

- Dokumenteerimine
- Materjali analüüs
- Riiete kuiv- ja poolkuivpuhastus
- Plastiku kuiv- ja poolkuiv puhastus
- Detailide kinnitamine
- Aukude toestamine

TÖÖPROTSESS

„BUBI JA TA NAISED“

Töid alustati nuku lahtiriietamisega, et kõik rõivadetailid ja nende kahjustused oleksid hästi vaadeldavad ning käsitletavad. Koos nukukehaga tekkis 15 erinevat eset.

18. ja 19. Nuku lahtiriietamisel tekkinud erinevad elemendid.

Puhastamine – Restaureerimine algas kõikide osade kuivpuhastusega HEPA-filtritega ja väikeste otsikutega varustatud tolmuimejaga läbi kaitsevõrgu, järgnesid tekstiili värvaine lahustumisproovid destilleeritud vee ja neutraalse pesuainega („Villašampoon“), hindamaks esemete pesemise võimalusi. Proove ei tehtud veetundlikele objektidele: pintsak ja püksid (metalli sisalduva brokaatniidi tõttu); jalanõud (liimvärvi lahustuvus vees); kaabu (voodri-

papp). Need objektid puhastati poolkuiva meetodiga.⁴⁷ Kingade puhul rakendati ainult kuivpuhastus meetodit,⁴⁸ sest liimvärv osutus ebastabiilseks.

20. Värvaine lahustusproovid.

21. Jaki poolkuivpuhastus.

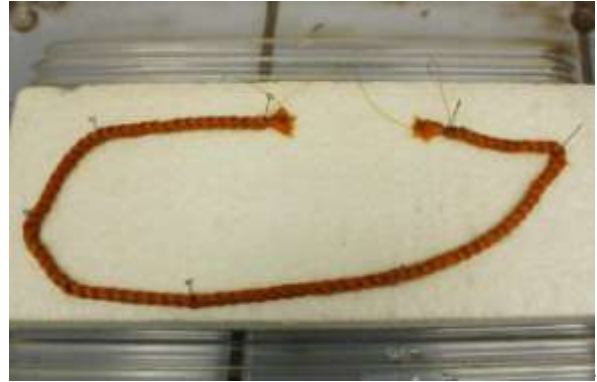
Esemetel, kus esines tugevamaid plekke, tehti kõigepealt vatipulga ning puhastusainega lokaalne plekieemaldus (roosa rätik, sukad). Sellele järgnes üldpesemine. Peale roosa rätiku, mis oli küllaltki ebastabiilse värviga, pesti teisi objekte destilleeritud vee ja nõrga pesuaine lahusega. Õrnemate esemete puhul, nagu valge siidpluus ja vöö, kasutati nn *sandwich*-tehnikat, kus ese paigutatakse mehhaaniliste kahjustuste kaitseks õhukese kanga, antud juhul krepeliini vahele. Esemeid pesti vähese veega vannis naturaalse svammiga, mis võimaldab tekitada objekti pinnale vahu, eemaldades mustust hõlpsamini ning intensiivsemalt ja riidele turvalisemalt (ohtras vees, ilma svammiga pestes võib õrnale riidele tekkida ebasobivaid pingeid). Kollase siidipaela puhul tuli arvestada, et pael võib vees ennast lahti keerutada. Seega kinnitati paela otsad enne pesemist sama värvi siidiniidiga („Günter S 303“-ga) ning seejärel kinnitati pael tervikuna nõõpnõelte abiga vahtplastile; pesemisel kasutati taaskord svammi. Lahuses pestud esemed loputati 4-5 korda destilleeritud veega täidetud vannis (et riidesse ei jääks pesuvahendi jääke, mis võib tulevikus tekstiili kahjustada) ning pandi tõmbekappi kuivama – eelkõige ebameeldiva naftaliini lõhna tõttu, mis intensiivistus eseme märgudes.

⁴⁷ Destilleeritud veega õrnalt niisutatud vatipulgaga materjali puhastus.

⁴⁸ HEPA-filtrite ja väikeste otsikutega varustatud tolmuimeja ning kuiva vatipulgaga puhastamine.

22. Siidpluusi pesemine.

23. Kollase paela kinnitus ja pesemine.

Toestamine – Esemed, mis vajasisid õmblemist, sirutati ning pressiti pehmete padjakeste ning väikeste liivakottidest raskuste vahel. Toestamist vajasisid jaki vooder, valge siidipluus ning siidisukad. Jaki puhul oleks siidi toestamine voodri taustaküljelt olnud ebaotstarbekas, kuna materjal oli õrn ja rebendid olid kitsad. Alusriide paigutamine ja kinnitamine jaki ning voodri vahele oleks voodrit veelgi kahjustanud. Valiti siidi toestamine pealtpoolt, õhuke krepeliin õmmeldi voodri peale. Enne õmblemist tuli krepeliini tagasipööratav äär pressida ja väga kergelt harg-nevad ääred kergelt kinnitada. Lõike järgi väljalõigatud krepeliini servad impregneeriti 2% Klucel-G lahusega etanoolis. Kinnitusõmbluseid sai kinnitada tugevama sameti peale, mis jättis siidi kahjustamata ning tulemuse ühtlase. Krepeliin on siidist voodriga sama tooni ja paistab läbi, jättes võimaluse selle alt vaadelda ka originaalvoodrit. Toestus õmmeldi vaidkahjustunud siidi peale.

24. Voodri sirutamine.

25. Jaki vooder pärast keskosa toestamist.

Valget siidisärki oli võimalik tagantpoolt dubleerida. Selleks tooniti kontrasti vältimiseks võimalikult sarnase tekstuuriga valget siidi kollakamaks. Pärast erinevaid katseid, osutus kõige sobilikumaks kummelitee (herba, kamille, Saksamaa). Värvilahuse valmistamiseks keedeti 250 ml vees kaks teepakki, vesi kurnati ning värvimist vajav tekstiilitükk asetati lahusesse. Värvu kinnitumiseks hoiti siidi lahuses u 20 minutit kuni selle jahtumiseni. Järgides koe- ning lõimeniidi jooksu lõigati riidest välja sobiva suurusega tükk. Õmblused teostati pindpistes (vt Lisa 7) kasutades valgest krepeliinist võetud siidiniiti ning peenikest nõela. Vältimaks libeda siidi paigalt nihkumist kinnitati pluus kartongile spetsiaalsete metallist (entomoloogiliste) nõeltega.

26. Siidipluusi rebendite toestamine.

27. Parandused sukkadel.

Sukaaukude edasiste „silmaajooksude“ vältimiseks, toestati neid dubleerimise teel (kokku 5 auku). Õhukesest sama tooni siidist lõigati tükid, mis sobisid aukudega; need kinnitati krepeliinist tõmmatud niidiga. Ühe väikese augu silmused korjati uuesti üles ning kinnitati krepeliinist võetud niidiga.

Vormi taastamine – Osaliselt vormi kaotanud kingi vormiti destilleeritud veega niisutatud filterpaberitega, raskuseks kasutati väikeseid metallgraanulitega (haavlid) riidekotikesi. Juuste puhastamiseks kasutati destilleeritud vett ning lokkide ennistamisel keerati juuksesalgud õrnalt niiskete filterpaberite sisse.

28. Kinga vormimine.

29. King pärast vormimist.

Plastiku puhastamine ja retušeerimine – Plastikud võivad olla tundlikud veele, sealhulgas kõrgele õhuniiskusele ja lahustuvad orgaanilistes lahustites nagu erinevad alkoholid, atsetoon ja etüülatsetaat ning see raskendas tselluloidist objektide puhastuslahuste valikuid.⁴⁹ Tselluloidi puhastamiseks kätel ning jalgadel, kus värv on väga stabiilne, valiti poolniiske meetod. Näo piirkond osutus probleemsemaks, kuna tegemist tervikuna värvitud osaga; selle pind on poorne ning värv segunenud tolmuga. Poolkuiv puhastamine võib eemaldada näol oleva värvi, kuivmeetod säilitaks küll originaalvärvi, kuid alles jääksid ka plekid. Pärast erinevate proovide tegemist destilleeritud vee, etanooli ja ensüümidega, osutus efektiivseimaks kombinatsioon destilleeritud veest ning ensüümidest (sülg). Mustus eemaldus õhukeste kihtidena, kahjustamata sealjuures originaalvärvi. Paruka all olnud piirkond puhastati destilleeritud veega ning tulemus oli väga hea. Liim lahustus kiiresti, mille põhjal võime järeldada, et tegemist on taimse liimiga (tõenäoliselt jahu või tärklise baasil).

⁴⁹ H. Peets, H.Tigane, Taasleitud nukk, lk 58.

30. Nägu enne konserveerimist.

31. Nägu pärast puhastamist ja toonimist.

Näo paremal poolel ning laubal tekkisid liimi ja mustuse eemaldamisega värvikaod, mis otsustati retušeerida akrüülvärvidega puäntilismi ehk täppidega retušeerimise meetodil, kasutades sealjuures võimalikult vähe vett. Nuku tagasi riietamisel kasutati siidiniite ning parukas kinnitati kliistriga.

„KALMUNEID“

Nagu eelnevalt mainitud, ei olnud nuku lahti riietamine vajalik. Peale dokumenteerimist ning kirjeldamist teostati tolmuimeja ning miniotsikutega kuivpuhastus. Poolkuiv puhastus teostati vatipulga ning destilleeritud veega. Augud seeliku alaosas dubleeriti sama tooni siidile, krepeliinist võetud niidiga. Litreid kinnitati samuti krepeliinist võetud niidiga.

32. Seelikualaosa aukude toestamine.

33. Vesti kuivpuhastus.

Nägu puhastati kergelt, destilleeritud vee ning ensüümidega (sülg). Plastikust käed puhastati poolniiskel meetodil: destilleeritud vee ning vatipulgaga.

Hoiustamiskarpide valmistamine

Nukkude paremaks transpordiks ja edasiseks säilitamiseks valmistati sobivad hoiustamiskarbid. Materjaliks valiti neutraalse pH-ga lainepapp, karbid valmistati nukkudele sobivates mõõtudes. Nukud kinnituvad puuvillasest materjalist paeltega sise-misele samast materjalist toele; nuku pea all on pehme toetus ja karp on vooderdatud siidipaberiga. Parema vormi säilitamiseks, vooderdati seestpoolt ka nuku „Kalmuneid“ seelik.

34. Nukk „Kalmuneid“ hoiustamiseks sobivas pakendis.

Mõlema nuku juures kasutatud materjalid

Akrüülvärvid „Liquitex“(USA)

Tee (pakitee „Herba“ kamille, Saksamaa)

2% Klucel-G (sünteetiline tselluloos, Saksamaa)

Etanool (Eesti, OÜ Kemasol)

Nisutärklis (Saksamaa)

Pesuvahend („Villašampoon“, neutraalne pH, Eesti)

Krepeliin e naturaalne siid, (Crepeline, Prantsusmaa)

Õmblusniidid („Günter“, Saksamaa)

Arhiivipüsiv lainepapp (OÜ Maksing; Eesti)

Siidipaber (mikalent, Venemaa)

MARIONETI RESTAUREERIMINE

Marioneti puhul algasid tööd samuti dokumenteerimise ja kirjeldamisega, kuid sedapuhku mitte nuku terviklikkuna käsitledes, vaid keskendudes jakile ja alusseelikule. Kõik fotod tööprotsessist on autori omad.

KIRJELDUS

Pikkus: 50 cm

Õlgade ümbermõõt: 18 cm

Marionett on valmistatud 19. sajandi teisel poolel tundmatu autori poolt. Tema keha liikmed, väljaarvatud riidest käsivarred, on valmistatud puidust; nägu, käelabad ning sääred on polükroomsed. Jalad liiguvad puusast kahe metallist liigendi abil, kuid käed on õmmeldud keha külge ja ei liigu (vt nuku tehnilist joonist, Lisa 6).

34. Marionett enne tööde alustamist.

Marionett kehastab naiskarakterit Leskprintsess, kes on riietatud 1880. aastate stiilis kostüümi.⁵⁰ Kostüüm koosneb mustast siidist taljesse õmmeldud jakist ning pikast seelikust, mille värvel on valmistatud loomse päritoluga⁵¹ kangast. Seeliku esiosa ning jaki kroogitud õlad on kaunistatud pitsi ja sellele tikitud klaaspärlitega. Teist tüüpi, pisut hallikam pits kaunistab jaki käiseid ning kraed. Kostüümi hõlmad kinnituvad nelja metallist haagi ja niidist aasa abil.

Keha külge õmmeldud aluspluus on valgest puuvillasest riidest ning alusseelik khaki rohelisest villasest riidest. Seeliku all on samast riidest nelinurkne volüümi andev padjake. Nuku parukas on valmistatud pruunidest juustest ning sätitud palmikutest soengusse, mida on kaunistatud viie klaaspärliga, soengu ja pärlite kinnituseks on kasutatud puuvillast pruuni niiti. Klaaspärlitest on valmistatud ka ehe vasaku kõrva juures ning võru parema käe ümber. Jalanõud on tumesinisest sametist ning liibuvalt ümber jala õmmeldud.

⁵⁰ A. Blum, Histoire du costume – Monographie: Les Modes au XIXe siècle. Paris: Hachette, 1931, lk 385.

⁵¹ Materjalile ei teostatud kiuanalüüsi, kuid olemasolevate tunnuste põhajl võib eeldada, et tegemist on villasest või siidist kangaga.

KAHJUSTUSED

Nuku seisund enne restaureerimist oli halb, kõige enam oli kahjustunud kostüüm.

Keemilised kahjustused – Nuku konstruktsiooni kõik metallist elemendid on tugevalt oksüdeerunud ning kohati pudenevad. Puidu polükroomia on õrn, tolmune ja on näha mitmeid värvikadusid. Kostüüm on kogu ulatuses väga määrdunud, tolmune ja muutunud osaliselt hapraks. Mustal seelikul on märgata väikeseid valgeid plekke ja valgel alussärgil pruune roosteplekke.

36. Roosteplekk pluusil.

37. Metalli korrosioon ning puidukahjustused.

Bioloogilised kahjustused – Puust jalgade ülaosas on näha putukakahjustusi. Kostüümi villasel alusseelikul ja pehmetel käteosadel on näha väga ohtralt putukate põhjustatud auke ja seeliku voltide vahelt leiti suurtes kogustes putukate ekskremente.

38. Bioloogilised kahjustused villasel seelikul.

39. ja 40. Bioloogilised kahjustused tekstiilist kätel.

Füüsikalis-mehaanilised kahjustused – Nuku konstruktsioon on võrdlemisi stabiilne, kaduma on läinud aga marioneti manipuleerimise süsteem, pähe kinnitunud varras on asendatud uue roostevabast metallist konksuga. Tekstiilist käed on katkised ja kulunud. Seeliku alumist osa on varasemalt ebasobivalt parandatud; õmblused tekitavad ebasobivaid pingeid ja on liiga silmatorkavad. Kostüüm on eest ja tagant rebenenud. Jaki rebendid büsti piirkonnas ja selja peal on tingitud puust väljaulatuvate pindade pidevast hõõrdumisest vastu tekstiili, mille tagajärjel on koelõng katkenud. Seelikul on kaks rebendit- üleval värvli piirkonnas ja taga külje peal. Seelikut ja jakki kaunistav pärlitest tikand on väga kahjustunud; suur osa pärlitest on lahti või puudu; tüll, millele pärlid kinnituvad on mitmest kohast rebenenud või puudu. Kaelust ning käiseid ümbritsev pits on tugevalt deformeerunud. Õmblused seeliku allääres on rebenenud (vt kostüümi füüsikalis-mehaaniliste kahjustuste kaardistust, Lisa 5). Paljud tikitud pärlid on kahjustunud ning üks parukale kinnituvatest suurematest pärlitest on pooleks. Paruka aluskangas on tulnud pea otsmiku piirkonnas liimist lahti. Alusseelik on väga auguline ja ta alumine õmblus on täiesti lahti.

41. Rebendid seljal.

42. Rebendid rinnal.

RESTAUREERIMISKONTSEPTSIOON

Tööprotsessi analüüsid on oluline mõista, et siinkirjutaja kuulus nuku restaureerimisega tegelevasse töörühma ega olnud objektiga ainuisikuliselt tegelev ega vastutav restauraator. Nuku restaureerimine-konserveerimine on läbi mitme aasta vältav projekt ja antud töö käsitleb spetsiifilisemalt seda etappi, milles osales teksti autor, ehk kostüümi jaki ning alusseeliku toestamist.

Konserveerimistöõde kava:

- Dokumenteerimine
- Materjalide analüüs
- Lokaalne kuivpuhastus
- Hõrenenud tekstiili ja aukude toestamine
- Pitsi ning pärlite kinnitamine
- Säilitusjuhise koostamine vastavalt objekti seisundile, olemusele ja kasutusele ning kehtivatele normatiividele.

TÖÖPROTSESS

Töid alustades oli juba eelnevalt teostatud üld-dokumentatsioon ja mõnede materjalide analüüs; nuku üldine kuivpuhastus tolmuimejaga⁵² ja puidust ning metallist osade restaureerimine vastavates INP osakondades.

Seeliku toestamine – Praktiline töö algas alusseeliku ja jaki dokumenteerimise ning analüüsimisega, sealt jätkati alusseeliku toestamisega uuele riidele. Selleks vajalikud ettevalmistused (seelikute eemaldamine, sobiva alusriide ja niidi värvimine) olid samuti eelnevalt tehtud. Kuna terve seelik oli väga ulatuslikult auklik, tuli parima tulemuse saavutamiseks värvel seelikuosast lahti harutada. Seejärel dubleeriti originaal pindpistetega rohelise siidiniidiga sobiva tonaalsusega siidist⁵³ alusriidele.

⁵² Nuku restaureerimist alustas INP õpilane Julie Guerrier.

⁵³ Toestamine toimus siidile, sest originaal on villasest riidest ja seega on mõlemad materjalid sarnase loomusega (loomse kiuga).

43. Seelik ja alusriie enne kinnitamist.

44. Seeliku ülaosa pärast toetamist.

Jaki restaureerimine – Jaki puhul oli sobiva tonaalsuse ja tekstuuriga toestusriie ja niit (mõlemad mustast siidist) samuti juba eelnevalt ette valmistatud. Siinkirjutaja alustas tööd sobivate toestusriiete väljalõikamise ja sobitamisega kahjustunud piirkondadesse. Kuna jaki tekstiil, lisaks viiele suuremale rebendile, oli muutunud tervenisti hapraks, oli oluline selle maksimaalne tugevdamine. Kokku moodustus toetus üheksast erinevast tükist (2 ees, 2 küljel, 4 taga, 1 vasakul käel). Taaskord kasutati pindpiset ja siidiniiti.

45. ja 46. Toestamise ettevalmistus ja tööprotsess.

Jaki haakide puhul otsustati üks eemaldada ja hiljem toetusriide peale tagasi õmmeldada; teised kolm jäid originaalasukohtadesse ja lõigati hiljem toetusriide alt välja. Erinevate võtete kasutamise põhjuseks oli jaki hõlma erinevate piirkondade erinev kahjustumine. Äärte kinnitamiseks kasutati sämp pistet (vt Lisa 7). Tüll ja sellele tikitud pärlid kinnitati musta siidniidiga terves ulatuses.

47. Varruka toestamine.

48. Jaki hõlm seestpoolt pärast restaureerimist.

KESKKONNATINGIMUSED HOIUSTAMISEL JA EKSPONEERIMISEL

Restaureeritud objektid koosnevad paljudest erineva iseloomu ja käitumisega materjalidest (tekstiil, plastik, metall, papp, želatiin, puit, klaas), mida kõiki ühendab tundlikkus ning aktiivne reageerimine keskkonnatingimustele. Rahvusvahelise Muuseumite Nõukogu (*International Council of Museums*, ehk ICOM) soovitusel liigitub tekstiil väga tundlike materjalide alla.⁵⁴ Museaalide kauakestva säilimise üheks põhiliseks tingimuseks on sobivad ja stabiilsed keskkonnatingimused ning õige hoiustamine.

Keskkonnatingimuste koostamisel võeti arvesse kõikide materjalide omadusi, kuid eelkõige juhitud tekstiilist kui põhimaterjalist.

PLASTIKNUKUD

Tingimused hoidlas

Plastiknukke tuleks hoiustada kuivas, jahedas ja hästi ventileeritavas ruumis (ideaalis eraldi ruumis), vältimaks materjali vananemisel eralduvate gaaside kahjulikku toimet ka teistele objektidele. Eralduvate laguproduktide eemaldamiseks võib kasutada absorbente (nt aktiivsüsi, zeoliid, *Ageless* või epoksüdeeritud sojaõli).⁵⁵

Nukud peaksid olema hoiustatud horisontaalselt karpides, asetatud pehmesse neutraalsesse polsterdusse (nt siidipaber, *Tyvek*). Karbi puudumisel peaksid nad olema kindlasti kaitstud tolmu eest arhiivipüsiva paberi või naturaalse puuvillase riidega (mis on eelnevalt vähemal 90°C juures pestud).⁵⁶ Nukud võiksid olla õrnalt kinnitatud aluse külge puuvillase paelaga, mis ennetaks liigutamisel tekkida võivaid kahjustusi. Plastide korral tuleb meele pidada, et pakendid ei tohiks olla tihedalt suletud, mis põhjustab laguproduktide kontsentreerumist. Karpide kaantesse võiks teha väikesed avad (pilud). Nukkude seisundit tuleks regulaarselt jälgida, et avastada võimalik plastiku lagunemine juba varakult ja kahjustusmärkidega objektid tuleb kogust isoleerida.⁵⁷

Sobiv hoidlatemperatuur nii plastikule kui tekstiilile on 12–18°C ning suhteline õhuniiskus 45–55%.⁵⁸ Plaste on võimalik hoida ka madalamatel temperatuuridel, kuid seejuures tuleb arvestada temperatuurišoki võimalusega ja veeauru kondenseerumise ohuga objekti pinnale

⁵⁴ K. Sibul, *Kostüümide ja tekstiilide hooldusjuhend tekstiilidele*. Tallinn: Spin Press, 2007, lk 18.

⁵⁵ K. Konsa, *Artefaktide säilitmine*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007, lk 230 – 234.

⁵⁶ A. Quye, C. Williamson, *Plastics*, lk 41.

⁵⁷ H. Peets, H. Tigane, *Taasleitud nukk*, lk 58.

⁵⁸ K. Konsa, *Artefaktide säilitmine*, lk 232.

nende väljatoomisel hoidlast toatemperatuuri tingimustesse.⁵⁹ Ka tekstiilidele ei põhjusta madalamad temperatuurid kahjustusi, vaid mõjuvad keemilisi lagunemisreaktsioone pidurdades hoopis soodsalt. Ent suhteline õhuniiskus tuleks hoida soovitatud normis (tõustes üle 60%, loob see soodsad tingimused hallitusseente kasvuks ja langedes alla 20%, kaotavad kiud liigselt niiskust ja muutuvad hapraks, liigne kuivus ei ole ka hea plastikule). Hoidlaruumid peaks olema pimedad (pimendatavad).⁶⁰

Tingimused eksponeerimisel

Näituseruumides võiks temperatuur jääda vahemikku 18–20° C. Kuna plastikust esemed pehmenevad temperatuuril üle 80°C, ei tohiks neid eksponeerida kinnistes vitriinides, soojuskiirgusega lampide all ega soojusallika (radiaator vms) läheduses.

Erilist tähelepanu tuleks pöörata valgustusele. Materjalid on väga valgustundlikud ja neid tuleks eksponeerida minimaalse valgustustaseme juures, sealjuures rangelt välistades ultraviolettkiirgus. Parimaks valgustiks oleks külmvalgusega kiudoptika, misjuures valguse mõju oleks viidud miinimumini (50 lux),⁶¹ selliste tingimuste juures tohiks tekstiile eksponeerida maksimaalselt kolme aasta vältel, kaheksa tundi nädalas. Suhteline õhuniiskus peaks jääma vahemikku 45-55%.⁶²

Eksponeerimisel tuleb arvesse võtta, et nuku toestamine toimuks objekti kõige tugevamatest kohtadest ja objekt ei satuks kontakti katmata metalliga (nt ühtlaselt raskust jaotades nuku riputamine, korrosiooni oht). Tuleks jälgida, et nuku riietus ei kortsuks, detailid ei deformeeruks jms ning leida võimalused, et vaadelduvus oleks maksimaalne.

⁵⁹ A. Quye, C. Williamson. *Plastics: collecting and conserving*. Edinburg, NMS Publishing, 1999, lk 11.

⁶⁰ S. Landi, *The Textiles conservator's manual*. Oxford: Butterworth-Heinemann, 2002, second ed, lk 161.

⁶¹ H. Peets, H. Tigane, *Taasleitud nukk*, lk 58

⁶² K. Sibul, *Kostüümide ja tekstiilide hooldusjuhend muuseumitele*. Tallinn: Spin Press, 2007, lk 17-18.

MARIONETT

Üldjoontes tuleks marionetti hoiustada ja eksponeerida samades tingimustes, mis eelnevalt lahti kirjutatud, jättes välja plastikut puudutavad tähelepanekud. See tähendab võimalikult stabiilseid olusid nii fondis kui näitusesaalis, temperatuuriga vahemikus 18–20°C ja suhteline õhuniiskus 45–55%. Valgustuse, pakenduse ja eksponeerimisel toestamise kohta käivad samuti samad soovitused.

Marioneti puhul ei tohiks aga unustada tema konstruktsioonis olevaid juba korrodeerunud metallist osiseid, mis eeldaksid parimaks säilimiseks mitte kõrgemat suhtelist õhuniiskust kui 40%.⁶³ Kuna nuku puidust osad eeldaksid samuti madalamat suhtelist õhuniiskust kui 45%⁶⁴ tuleks leida adekvaatne lahendus ja vältida liiga kõrget suhtelist õhuniiskust või selle järske muutusi. Seega, kõike materjale arvesse võttes võiks suhteline õhuniiskus jääda 40–45%.

⁶³ K. Konsa, Artefaktide säilitamine, lk 168.

⁶⁴ Samas, lk 211.

KOKKUVÕTE

Antud bakalaureusetöö juures tuleks tähelepanu pöörata sellele, keskne rõhuasetus ei ole mitte ühel esemel, vaid töö vaatleb kolme eriilmelist nukku ja nende restaureerimist. Nukkude näol on tegemist väga huvitava kunstikooslusega õmbluskunstist, maalist, butafooriast, skulptuurist ning need vajavad erilist tähelepanu nagu iga kunstiteos.

Kõik nukud olid erinevas seisundis ja vajasid isesugust lähenemist, mistõttu jaotusid tehtud tööd justkui mitmeteks erinevaks konserveerimis-restaureerimisülesanneteks, mis kõik koonduisid nukkude ja nende kostüümide taastamiskontseptsiooni alla.

Salme Peetsoni nukud ei osutunud niivõrd komplitseeritud restaureerimisülesandeks kui võrd erinevate konserveerimistehnikate tundmiseks ja rakendamiseks. Tekstiili kui materjali tajumise kontekstis osutusid väga oluliseks kiuanalüüs ja materjalide asetamine nende ajaloolisesse tausta. Nukkude „Kalmuneid“ anti hinnang hetke seisundist ja vastavad juhised edasiseks säilitamiseks. „Bubi ja ta naiste“ puhul oli aga tegemist põhjalikuma restaureerimisega, milles domineeris märgpuhastamine ja sealkasutatavate meetodite rakendamine.

Siinkirjutaja roll marioneti Leskprintsess restaureerimises piirdus küll vaid toetamisega, mis aga materjalist ja nuku iseloomust lähtuvalt osutus võrdlemisi ajamahukaks. Sealjuures andis protsessis osalemine suurepärase võimaluse vaadelda juba tehtud töid ja anda aimu planeeritavatest etappidest ja seda tavapärasest erinevas keskkonnas, tingimustes ja meetodika juures.

Põhiline ilmnunud probleem tööde juures oli tingitud nukkude dimensioonidest: kuidas pääseda ligi katkistele ja õrnadele kohtadele või detailidele, ilma neid sealjuures veelgi enam vigastades. Oluline oli ka pöörata tähelepanu nukkude edasiste säilimisjuhiste koostamisele, võttes arvesse kõiki nende valmistamiseks kasutatud materjale.

Restaureerimisprotsesside tulemusena taastati nukkude või nende osade eksponeeritavus ja koostati vastavad juhised edaspidiseks säilitamiseks. Plastiknukke võime näha Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi Särevi teatritoas. Marionett saab olema eksponeeritud Amiensis Musée de l'Hôtel de Berny's, alates 2016. aastast.

SUMMARY

EXAMPLES OF DOLL RESTORATIONS FROM ESTONIA AND FRANCE

The current bachelor's thesis describes three different processes of conservation and restoration of dolls, accompanied with theoretical research. It describes the methods of restoration and conservation of two plastic dolls in the Conservation Centre Kanut in Tallinn, and of a longer restoration process of one marionette in Institut national du patrimoine, Paris.

The plastic dolls are made by Salme Peetson in the 1930s and they belong to the Estonian Theatre and Music Museum. Peetson was an actor in the Estonian National Opera and her author dolls are imitative characters from the plays performed in the theatre. Her dolls could be described as wonderful pieces of art, made with the utmost care and professionalism. They are unique, as they do not belong under any well-known doll classification and therefore are not examined that thoroughly.

The marionette belongs to the Musée de Picardie in Amiens, France and it dates back to the second half of the 19th century. It is a fine artwork made by an unknown author. The marionette belongs to a group of characters who performed the stories of a typical french puppetry personage named *Lafleur*.

The work is divided into two parts. In the first, theoretical part, one can read about the symbolic meaning of a doll, the history of a plastic doll, take a closer look at the plastic dolls made in Estonia from the 1920s until the 1940s, and the dolls made by Salme Peetson. The other half of the theoretical part introduces the history of puppetry to the reader, describes the central figures and the tradition of french puppet theatre.

The practical part disserts different aspects and phases of the conservation and restoration works made with the dolls. The aim of these works is to restore the possibility of exhibiting the dolls or some parts of their costumes, and to elaborate most suitable further preservation conditions.

As all the objects were in different condition and presented different damages, they needed separate restoration conceptions. Therefore, one can observe these works as different tasks of textile conservation and restoration.

All the aims were achieved and the dolls can be exposed to the audience. The plastic dolls can be observed at the Särevi Theatre Room, in the Estonian Theatre and Music Museum; the marionette will be exhibited in the Musée de l'Hôtel de Berny's which is a subdivision of the Musée de Picardie.

ILLUSTRATSIOONIDE NIMEKIRI

1. **Salme Peetson.** Foto Parikas, Tallinn, 1917. EFA 441: 0-7894.
2. **M. Laid „La Traviata“.** Foto Jaanus Heinla.
3. **Vasakul V. Kask „Näkineid“, paremal M. Mikk-Murakin “Veenus siidis“.** Autori foto.
4. **Fotorepro. "Kalmuneid".** Estonia, 1929. Maie - Olga Mikk-Krull, Heitti Härma - Aarne Viisimaa, ETMM _ Fk 448/d, Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum, http://fotod.tmm.ee/_Estonia_1929/ (vaadatud 10. XII 2012).
5. **Fotorepro. "Bubi ja ta naised".** Estonia, 1930. (Willy Engel-Berger). Toby - Eduard Kurnim, Alphonse - Hugo Laur, Lafontage - Paul Pinna, Carmen - Grete Sällik., ETMM _ Fk 448/d, Eesti. Teatri- ja Muusikamuuseum, <http://www.muis.ee/museaalview/1861035> (vaadatud 10. XII 2012).
6. **Joonis nelja niidi ja vardaga manipuleeritavast marionetist.** H. Jurkowski, Encyclopédie mondiale des arts de la marionnette, lk 139.
7. **Lafleuri tegelaskuju kehastav marionett Musée de Picardie'st.** <http://www.artsdelamarionnette.eu/app/photopro.sk/marionnettes/doclist?psearch=Lafleur#sessionhistory-0Ge4WnU6> (vaadatud 02. V 2013).
8. **Marionetid fondist „Lafleuri sõbrad“, Leskpriintsess tähistatud punase ringiga.** <http://www.artsdelamarionnette.eu/app/photopro.sk/marionnettes/doclist?lang=eng#sessionhistory-J0bk17d2> (vaadatud 14. III 2013).

ALLIKAD JA KIRJANDUS

RAAMATUD

- Bachmann, Manfred.** Das grosse Puppenbuch. Leipzig: Edition Leipzig, 1988.
- Blum, André.** Histoire du costume - Monographie : Les Modes au XIXe siècle. Paris : Libr. Hachette , 1931.
- Chesnais, Jacques.** Histoire générale des marionnettes. Paris: Bordas, 1947.
- Haan, Kalju.** Eesti teatri biograafilise leksikon. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2000.
- Holz, Loretta.** The how-to book of international dolls: a comprehensive guide to making, costuming and collecting. London: Hale, 1980.
- Jurkowski, Henryk.** Encyclopédie mondiale des arts de la marionnette. Montpellier: l'Entretemps, 2009.
- Kivilo, Liivia.** Õmblusmaterjalid. Tallinn: Valgus, 1988.
- Konsa, Kurmo.** Artefaktide säilitamine. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007.
- Koval, Barbara.** How to repair and restore dolls. London: Robert Hale, 1992.
- Kõrvits, Harri.** Eesti muusika II. Tallinn: Eesti Raamat, 1975.
- Kuusik, Votele.** Nukkudele ulatatud käed. Viljandi: V. Kuusik, 2008.
- Landi, Sheila.** The textiles conservator`s manual. Oxford: Butterworth-Heinemann, 2002. Second ed.
- Leichter, Karl.** „Estonia“ muusikalise arengu keskusena. Tallinn, Eesti Muusikafond, 1992.
- Musée de Picardie.** Les marionnettes picardes des origines à 1960 : drames et bouffonneries : catalogue d'exposition, Amiens, Musée de Picardie, 7 décembre 1996 - 2 mars 1997. - 1996. Amiens: Martelle, 1996.
- McCormick, John.** Popular puppet theatre in Europe, 1800-1914. New York: Cambridge University Press, 1998.
- Paalma, Vilma.** „Estonia“ lauluteatri rajajaid. Tallinn: Eesti Raamat, 1981.
- Paalma, Vilma.** Sada aastat Estonia muusikalavastusi kavalehtedel: fotode ja trükistekildudega täiendatud kroonika. Tallinn: Rahvusoper Estonia, 2006.
- Sibul, Kriste.** Kostüümide ja tekstiilide hooldusjuhend muuseumitele. Tallinn: Spin Press, 2007.
- Toomet, Tiia.** Nukuraamat: nukkude kirev maailm ja mõnda, mis seal sees leida. Tallinn: Kunst, 1997.
- Quye, Anita; Williamson, Colin.** Plastics: collecting and conservating. Edinburg, NMS Publishing, 1999.

AJAKIRJAD

Peets, Heige; Tigane, Henno. Taasleitud nukk. Nukunostalgia. – Tallinn: Renovatum 2006, lk 51-58.

AJALEHED

Hooaja esimene operett „Estonias“ – „Bubi ja ta naised“. – Postimees 20. IX 1930 (autori nimi puudub).

INTERNERI ALLIKAD

Tselluloidnukud – Sissejuhatus.

<http://collectdolls.about.com/od/dollprofiles/p/celluloiddolls.htm> (vaadatud 29. XI 2012).

Tselluloidnukkude valmistajad ja nende logod.

<http://www.sylvias-puppenhaus.de/seiten/puppenmarken15.htm> (vaadatud 13. XII.2012).

Eesti muuseumite veebivärv. Fotorepro „Bubi ja ta naised“.

<http://www.muis.ee/museaalview/1861035> (vaadatud 10. XII 2012).

Fotod „Lafleuri sõprade“ fondist.

<http://www.artsdelamarionnette.eu/app/photopro.sk/marionnettes/doclist?lang=eng#sessionhistory-J0bk17d2> (vaadatud 14. III 2013).

MUUD ALLIKAD

Eesti Teatri- ja Muusikamuuseumi **inventeerimisraamat.**

Kirjavahetus Tartu Nukumuuseumi teaduri Marilin Rappuga 28. XI 2012 – 10. XII 2012.

Märkmed autori valduses.

Intervjuu Larissa Maasikaga 16.02.1999. Tartu Mänguasjamuuseum.

Tartu Mänguasjamuuseumi **näitusetekstid.**

Tallinna Linnamuuseumi Lastemuuseumi **näitusetekstid.**

Suuline vestlus Musée de Picardie konservaatoriga 24. IV.2013. Märkmed autori valduses.

LISAD

Lisa 1. Plastiknuku „Bubi ja ta naiste“ konserveerimistöõde kaart

Lisa 2. Plastiknuku „Kalmuneid“ konserveerimistöõde kaart

Lisa 3. Marioneti konserveerimistöõde kaart

Lisa 4. Fotodokumentatsioon

Lisa 5. Marioneti kostüümi kahjustuste kaardistus

Lisa 6. Marioneti tehniline joonis

Lisa 7. Töövõtteid selgitavad joonised

Lisa 1.

Plastiknuku „Bubi ja ta naiste“ konserveerimistöõde kaart

Tulme nr.	EK-2012-336 T-26
Vorm 1	Tekstiil

Konserveerimistöõde kaart

Objekt:	Plastiknukk
Autor, koolkond, töökoda:	« Bubi ja naised ». Klaudia Maldutis. Autor Salme Peetson;
Dateering:	1930-ndad

Materjal:	Tekstiil, plastik, kartong, metallniit
Tehnika:	Käsitöö
Möödud:	Nuku pikkus: 58 cm Õlgade ümbermõõt: 15 cm Puusade ümbermõõt: 33 cm

Konservaator:	Marie Vinter (Eesti Kunstiakadeemia III kursuse tudeng), Ruth Paasi juhendamisel
---------------	--

Tulme kuupäev:	31.10.2012	Tööd alustatud:	8.11.2012
Tähtaeg:	20.05. 2013		
Tööd lõpetatud:	15.05.2013	Tagastatud omanikule:	31.05.2013

Omanik / valdaja:	Eesti Teatri ja Muusikamuuseum
Omaniku inv. nr.:	ETMM 6049 Aj 6:29/T86

Tööde kokkuvõte, soovitud edaspidiseks hoiustamiseks ja eksponeerimiseks:	Nukk on tervikuna korrastatud ning eksponeerimiseks stabilises seisundis. Eksponeerimisel tuleb hoida stabiilseid temperatuuri- ja õhuniiskustingimusi. Keskmine õhuniiskus 45 – 55 % ja õhutemperatuur 18 - 20° C. Vältida otsesest päikesevalgust ning eksponeerimisel vältida UV-kiirgusega ja kõrge soojaefektiga valgusallikaid; objekti pinnavalgustus mitte üle 80 lux.
--	--

Kuupäev: 14.05.2013

Osakonna juhataja: Heige Peets
(nimi ja allkiri)

Konservaator: Marie Vinter
(nimi ja allkiri)

Objekti dokumentaalandmed

Autori v. töökoja märgistus, signatuur:	Salme Peetsoni autorinukk.	
Muud pealdised, märgid, tekstid:	Nuku peaosas on Saksa firmalt "Buschow & Beck"	
	Jalgadel ning kätel ühesugune number 6.	

Legend:	Nukk pärineb Eesti Teatri- ja Muusikamuseumi fondist
Ajalooline õiend:	-
Andmed varasemate restaureerimiste kohta:	-
Bibliograafia:	-
Arhiiviallikad:	TMM inventeerimisraamat

Materjalide määramine, testid:

Jrk. Nr.	Analüüsitava materjal v. struktuur	Määrang v. test	Tulemus
	Jakki ning pükse ääristav kaunistuspael	Metalli määramine: Proov + $K_4(Fe(CN)_6)$ -> reaktsioon toimus	Brokaadniidi metall – vask. Vase liistakud on S-keeruga ning metallkeerise sees Z-keeruga puuvillane niit.

Muud analüütilised vaatlused:

Jrk. Nr.	Analüüsitava materjal v. struktuur	Määrang v. test	Tulemus
	Nukk tervikuna	Visuaalne vaatlus	Nuku seisund on halb. Riided on tolmused ning kohati plekilised, nad vajavad puhastamist ja mitmes kohas parandamist. Deformeerunud kingad tuleb puhastada ning sirutada; nuku nägu vajab puhastamist ning toneerimist.

Kiu määramine: Mikroskoop Examet Union (Jaapan) suurendusega kuni 500x.

TEKSTIILID									
Ese	Detail	Kiudaine		Säie		Tihedus cm ²		Värvus	Sidus
		L	K	L	K	L	K		
Kaabu	Pealmine tekstiil	Puuvill		Z		-		Must	Atlass
	Alumine tekstiil	Puuvill		Z	S	27	25	Must	Labane
Parukas	Aluskangas	Puuvill		Z		Marli		Helekollane	Labane
Pearätik		Siid		-		50	44	Roosa	Labane
Kostüüm	Püksid ja jakk	Puuvill		Z		-		Punane	Velvet
	Jaki vooder, pluus	Siid		-		49	43	Valge	Labane
	Pükste vooder	Siid		-		-		Punane	Atlass
Alussärgik	Ristküliku-kujuline tekstiil	Puuvill		-		Lille motiiv		Valge	Masinkootud pits
Lips		Siid		S	-	38	26	Must	Labane
Vöö		Siid		-		54	50	Must	Labane
Sukad		Siid		-		Koetrikoo		Pruun	Silmuskude
Keha	Keskosa	Puuvill		Z		29	28	Valge	Labane

NIIDID				
Ese	Detail	Kiudaine	Säie	Värvus
Kaabu	Üldine kinnitus	Puuvill	S	Must
	Toestuse kinnitus	Puuvill	S	Roosa
	Pael ümber kaabu	Siid	Z	Kollane
Parukas	Paruka ja aluskanga kinnitus	Puuvill	S	Helebeež
Püksid	Sisemised õmblused	Puuvill	S	Must
	Välimised õmblused, brokaadi kinnitus	Siid		
Jakk	Voodri kinnitus	Siid	S	Valge
Kostüümi kaunistus	Niit kaunistuse keskosas	Siid	S	Punane
Alussärgik	Kinnitus	Puuvill	S	valge

Pluus	Õmblused	Siid	Z	valge
Sukad	Küljeõmblus	Puuvill	S	Must
Jalanõud	Paelad	Siid	S	Punane
Keha	Õmblused	Puuvill	S	Valge

MUUD MATERJALID			
Ese	Detail	Materjal	värvus
Kaabu	Toestus	Paber	Beež
Parukas	Juuksed	Karv	Hele
Kostüümi kaunistus - Brokaat	Metall	Vask	Tuhmunud
	Vasklaastude vahel olev niit	Puuvillane, Z-säie	Punane
Jalanõud	Tald	Paber	Valge, beež
	Keskosa, kaunistus	Värvitud tekstiil	Punane
	Kinnitusneet	Metall	Vaskne
Nuku keha	Õlad	Puuvillane vatt	Valge

Kirjeldus

Objekti liik ja otstarve:	Autorinukk
----------------------------------	------------

Objekti kirjeldus:	Püskkostüümis nukk inimateerib Klaudia Maldutise tegelaskuju operetist „Bubi ja ta naised“ (esietendus 1930 Estonias).
---------------------------	--

Kirjeldatav struktuur:	Tehnoloogilise ülesehituse kirjend
	<p>Nuku pea, jalad ja käed on valmistatud plastikust (eeldatavasti tselluloid). Käed kuuluvad nn <i>Vogue</i>-tüüpi käteliigituse alla ehk nende kinnitamine kehaosa külge on lihtsustatud kruvilaadse kitsendusega käe lõpus. Keha keskosa on pehme, valmistatud tekstiilist ja vatist.</p> <p>Nuku näole on maalitud sinised silmad, punaste täppidega silmanurgas; pruunid kulmud ja ripsmed; ninasõõrmed ning paakil huuled on toneeritud roosakaspunaseks. Peas on valge õlgadeni ulatuv juustest parukas. Parukale kinnitub nõopnõeltega roosast siidist kolmnurkne rätik, mis on vasaku õla kohalt sõlmega kokkuseotud. Rätiku peal on must ümmargune kaabu. Ümmargust, madala silindriga kaabut toestab seespoolt papp. Kaabu silindri ümber on seotud kuld kollane siidist pael. Parukas, roosa lint ning kaabu on pea küljest lahti. Nukul on seljas punasest puuvillasest velvetist püskkostüüm, mis koosneb lühikesest lainevate varrukatega jakist ning alt laienevate kõrge pihaga pükstest. Nii varrukaid kui püksisääri ääristab brokaatniidist aasadeks keeratud kaunistuspael. Sama motiiv ääristab jaki pihaosa serva ja varrukaid. Jaki vooder on valgest siidist ja pükste oma punasest puuvillasest kangast. Nuku kehaosa katab valgest poolläbipaistvast siidist pluus, mille alt paistab valge pits. Lips ja vöö on erinevatest mustadest siididest</p> <p>Nuku jalanõud on tehtud tekstiilist ning jäigastatud värvi või liimiga, kinga esiosale on metallnööbiga kinnitatud südamekujuline kaunistus.</p>

Kirjeldatav struktuur	Seisundi kirjend
	<p>Pea küljest lahti tulnud parukas ning kaabu</p> <p>„Sassis“ juuksed</p> <p>Määdunud ning liimine pea</p> <p>Tolmused ning määdunud riided</p> <p>Rebendid ning siidi kulumine jaki voodris ning pluusis</p> <p>Augud sukkades</p> <p>Plekid pearätikul ning sukkadel</p> <p>Brokaatniidi jäljed velvetil;kaunistuspaela deformeerumine</p> <p>Deformeerunud ning liimised jalanõud</p>

Konserveerimisülesanne:	Nukk puhastada, parandada, (taastada informatsiooni loetavus) ning tagada nuku eksponeeritavus.
Konserveerimiskava:	<p>Dokumenteerimine, objekti kirjeldus.</p> <p>Materjalide analüüs .</p> <p>Nuku lahti riietamine.</p> <p>Rõivaste kuivpuhastus tolmuimejaga.</p> <p>Rõivaste märgpuhastus e. Pesemine.</p> <p>Plastiku kuiv- ja poolkuiv puhastus.</p> <p>Rebendite parandamine.</p> <p>Kingade ja detailide vormimine ja sirutamine.</p> <p>Näo retušeerimine.</p> <p>Paruka korrastamine ja pea külge kinnitamine.</p> <p>Nuku riietamine.</p> <p>Säilitusjuhise koostamine vastavalt objekti seisundile, olemusele ja kasutusele ning kehtivatele normatiividele.</p>
Muudatused konserveerimise käigus:	-

Konserveerimis- ja / või restaureerimistööd

Kuupäev	Tehtud tööd	Kulutatud aeg	Kasutatud materjalid
8.11.2012	Dokumenteerimine, kirjeldamine	4h	Fotoaparaat, arvuti
23-25.11.2012	Kiuanalüüsid	7h	Mikroskoop Examet Union (Jaapan) suurendusega kuni 500x, glütseriin, pinsetid, käärid
23.11.2012	Nuku lahtiriietamine, dokumenteerimine	4h	Fotoaparaat, käärid, pintsetid
	Kuivpuhastus	1,5h	Tolmuimeja, HEPA filtrid, miniotsikud tekstiilivõrk
26.11.2012	Kostüümi poolkuivpuhastus	2h	Destilleeritud vesi, vatipulk, filterpaber
	Kostüümi värvaine lahustusproovide teostamine	2,5	Pesuvahend "Villašampoon" (Eesti), destilleeritud vesi, filterpaber
28.11.2012	Märgpuhastus ehk pesemine	3h	Pesuvahend "Villašampoon" (Eesti), destilleeritud vesi, filterpaber, krepeliin, naturaalne svamm
3.12.2012	Tekstiili värvimine (toetus särgi rebenditele)	2h	Valge siid, vesi, 2 pakki kummeliteed ("Herba", Saksamaa)
	Voodri toetuse ettevalmistus	1,5h	Krepeliin, Klucel-G, pintsel, käärid
4.12.2012	Voodri sirutamine ja toestamine	4h	Filterpaber, kile, kraanolitega täidetud raskused; nõel, krepeliin, niit krepeliinist.
5.12.2012	Särgi rebendite toestamine	4h	Nõel, krepeliin, niit krepeliinist
	Sukkade parandamine	2h	
6.12.2012	Plastiku poolkuivpuhastus	2h	Destilleeritud vesi, vatipulk
	Pea ja näo puhastus	2,5h	Destilleeritud vesi, ensüümid, vatipulk
	Kingade vormimine	1h	Kraanolitega täidetud raskused, filterpaber
07.12.2012	Näo toneerimine	4h	Akrüülvärvid, pintsel, destilleeritud vesi
15.05.2013	Nuku tagasi riietamine, õmbluste kinnitamine	5h	Siidiniit ("Günter") nõel, käärid
	Paruka kinnitamine	1h	Jahu baasil liim, pintsel, kraanolitega täidetud raskused
16.05.2013	Hoiustamiskarbi valmistamine	4h	Neutraalse pH-ga lainepapp, naturaalne puuvillast pael, käärid

Jrk. nr.	Digitaalkujutis enne töötlemist (ET)	Faili nimi
		<p>12T026_av_bc</p> <p>12T026_rv_bc</p>

Jrk. nr.	Digitaalkujutis töötlemise käigus (TK)	Faili nimi
		<p>12T026_av_cp</p> <p>12T026_rv_cp</p>
		<p>12T026_dt01_av_cp</p> <p>12T026_dt01_rv_cp</p>

		<p>12T026_dt02 _av_cp</p> <p>12T026_dt02 _rv_cp</p>
		<p>12T026_dt03 _av_cp</p> <p>12T026_dt03 _rv_cp</p> <p>12T026_dt12 _rv_cp</p>
		<p>12T026_dt05 _01_cp</p> <p>12T026_dt06 -dt09_cp</p>
		<p>12T026_dt10 -dt12_cp</p> <p>12T026_dt04 _cp</p>
		<p>12T026_dt13 _av_cp</p> <p>12T026_dt13 _rv_cp</p>

Jrk.nr.	Digitaalkujutis pärast töötlemist (PT)	Faili nimi
		<p data-bbox="1267 232 1449 266">12T026_av_ac</p> <p data-bbox="1267 371 1449 405">12T026_rv_ac</p>

Plastiknuku „Kalmuneid“ konserveerimistöde kaart

Konserveerimistöde kaart

Tulme nr.	EK-2012-337 T-27
Vorm 1	Tekstiil

Objekt:	Plastiknukk
Autor, koolkond, töökoda:	“Kalmuneid”. Olga Mikk-Krull. Autor Salme Peetson
Dateering:	1930-ndad

Materjal:	Tekstiil, plastik, metall, želatiin
Tehnika:	Käsitöö
Möödud:	Pikkus: 41 cm Õla ümbermõõt: 30 cm Puusade ümbermõõt: 24 cm

Konservaator:	Marie Vinter (Eesti Kunstiakadeemia III kursuse tudeng), Ruth Paasi juhendamisel
----------------------	--

Tulme kuupäev:	31.10.2012	Tööd alustatud:	08.11.2012
Tähtaeg:	31.05.2012		
Tööd lõpetatud:	17.12.2012	Tagastatud omanikule:	31.05.2013

Omanik / valdaja:	Eesti Teatri ja Muusikamuuseum
Omaniku inv. nr.:	ETMM 6049 Aj 6:31/T86

Tööde kokkuvõte, soovitud edaspidiseks hoiustamiseks ja eksponeerimiseks:	Nukk on korrastatud ning eksponeerimiseks stabilises seisundis. Eksponeerimisel tuleb hoida stabiilseid temperatuuri- ja õhuniiskustingimusi. Keskmine õhuniiskus 45 – 55 % ja õhutemperatuur 18 - 20° C. Vältida otsest päikesevalgust ning eksponeerimisel vältida UV-kiirgusega ja kõrge soojaefektiga valgusallikaid; objekti pinnavalgustus mitte üle 80 lux.
--	--

Kuupäev: 23.05.2013
Osakonna juhataja: Heige Peets

Konservaator: Marie Vinter

Objekti dokumentaalandmed

Autori v. töökoja märgistus, signatuur:	Salme Peetsoni autorinukk	
Muud pealdised, märgid, tekstid:	Käsivartel number 3 ja grafiitpliatsiga mägistus -.45	

Legend:	Nukk pärineb Eesti Teatri- ja Muusikamuseumi fondist
----------------	--

Ajalooline õiend:	-
--------------------------	---

Andmed varasemate restaureerimiste kohta:	Nukku on eelnevalt restaureeritud, arvatavasti 1996. aastal Särevi teatritoas toimunud ekspositsiooniks.
--	--

Bibliograafia:	-
-----------------------	---

Arhiiviallikad:	ETMM inventeerimisraamat
------------------------	--------------------------

Materjalide määramine, testid:

Jrk. Nr.	Analüüsitava materjal v. struktuur	Määrang v. test	Tulemus
	Nukk tervikuna	Visuaalne vaatlus;	Objekt on heas ning eksponeeritavas seisundis ja materjalides esineb vähe kahjustusi. Peamiselt vajab tolmust puhastamist ning mõningaid pisiparandusi.

Muud analüütilised vaatlused: Mikroskoop Examet Union (Jaapan) suurendusega kuni 500x

TEKSTIILID						
Ese	Kiudaine	Säie	Tihedus cm ²		Värvus	Sidus
Varrukad	Puuvill	S	26	25	Valge	Labane
Vest	Puuvill	Z	-		Tumepunane	Samet
Seelik	Siid	-	46	43	Erinevates toonides triibud valgel põhjal	Labane
Pealehv	Siid	-	-		Roosa	Atlass
Pöll	Siid	-	38	34	Valge	labane, rips
Pealmine alusseelik	Puuvill	Z	34	32	Heleroosa	Labane

Alumine alusseelik	Siid	-	-	Heleroosa	Atlass
Sukad	Siid	-	Koetrikoo	Pruun	Silmuskud e

NIIDID				
Ese	Detail	Kiudaine	Säie	Värvus
Varrukad	Tikandid	Siid	S	Oranž, tumekollane, lillakaspunane, sinine, kollane, must, helepunane, roheline
Põll	Tikandid	Vill	S	Tume- ja heleroosa, tume- ja helepunane, sinine, lilla, roheline, oranž
Kostüümi kaunistus	Niit kaunistuse keskosas	Siid	S	Punane
Alussärgik	Kinnitus	Puuvill	S	valge
Pluus	Õmblused	Siid	Z	valge

MUUD MATERJALID			
Ese	Detail	Materjal	värvus
Parukas	Juuksed	Karv	Hele
Kostüümi kaunistused	Litrid	Želatiin, metall	Vaskne, sinine, roosa, valge, hõbedane, lilla
	Pärlid	Plastik	Must, valge
Jalanõud	Tald	Paber	Valge, beež
	Keskosa, kaunistus	Värvitud tekstiil	Pruun
	Kaunistus	Metall	Vaskne

Kirjeldus

Objekti liik ja otstarve:	Autorinukk
----------------------------------	------------

Objekti kirjeldus:	Stiliseeritud Eesti rahvarietes nukk imiteerib Olga Mikk-Krulli tegelaskuju Maiet operist „Kalmuneid“ (esietendus 1929 Estonias)
---------------------------	--

Kirjeldatav struktuur:	Tehnoloogilise ülesehituse kirjend
	<p>Nuku käed, jalad ja pea on plastikust (arvatavasti tselluloid) ning kinnituvad riidest pehme täitega kehaosale. Näole on maalitud sinised silmad punaste täppidega silmanurgas; pruunid kulmud ja ripsmed; ninasõõrmed ja paakil huuled on värvitud roosakas punaseks. Nuku blondid juuksed on sätitud kõrvade kohale rõngaspatsidesse. Juustest valmistatud parukale kinnitub ümmargune pärg ja roosa lehv kuklas. Punane pärg on kaunistatud väikeste roheliste litritega välisääres ja siniste suuremate litridega ning väikeste valgete plastmassist pärlitega keskel. Roosa lehv on paruka külge kinnitatud metallist nõõpnõelaga. Nukul on seljas stiliseeritud mustriga Eesti rahvariided. Valged puhvvarrukad on kaunistatud mitmevärviliste (ülevalt allapoole : punakasoranž, kollakasroheline, tume lilla, sinine, kollane, must, roosakaspunane, roheline, kollane, eredam kollane, eredam lilla) horisontaalsete kaunistustega, mis on tikitud ahelpistes. Kleidi keskosa on siidist, kuid horisontaalse tikand on sama, nende värvide järjekord aga erinev (ülevalt alla: sinine, tume/veinipunane, kollane, oranž, must, tumelilla, roheline, oranž. Pluusi kaelust ääristab tumepunane piste. Lisaks on kaelas kolmest reast koosnev läbipaistvatest väikestest plastmasspärlitest kaelakee, üks hallidest/hõbedastest lühem kaelakee ning pool mustadest, pool läbipaistvatest natukene suurematest plastmasspärlitest kaelakee.</p> <p>Kleidi peal on tumepunasest sametist V-kaelusega vest, mis on äärtest litritega kaunistatud. Õlga ääristavad väiksemad, läbipaistvad litrid, kaeluses ning alumises ääres leidub kuldseid, tume- ja helesiniseid, lillasid, mustasid, rohelisi ning roosasid litreid, mille sees ilutsevad kas mustad või valged väikesed plastmassist pärlid. Seeliku alaosa on kinnitatud pronksi värvi siidipael, mis on sik-sak mustriks kaunistatud siniste, hõbedaste, kuldsete ja läbipaistvate litridega, mustad väikesed plastmassist pärlid keskel. Pronksivärvi paela ülaääres on brokaatpael.</p> <p>Seelikut katab põll, mis on kaunistatud värvilistest lõngades tehtud juba varemgi kordunud motiividest (ülevalt alla roosa, pruun, sinine, erkroosa, erklilla, punane, tumepunane roheline; roheline ääristab ka põlle kõrvalääri). Põlle ääristab pits, kuhu on kinnitatud hõbedased litrid mustade plastmassist pärlitega. Põlle pael on musta põhja ning punase-kuldse-hõbedase mustriga pael.</p> <p>Seeliku all on kaks kihti puuvillase pitsiga ääristatud heleroosasid alusseelikuid. Seelikute all on põlvedeni (ehk plastiku lõpuni) ulatuvad valged pikad püksikud. Säari katavad pruunid sukad. Jalas pruunid värvitud tekstiilist kingakesed. Mõlema kinga paelte külge on pandud metallist väike kaunistus/kelluke.</p>

Kirjeldatav struktuur	Seisundi kirjend
	<p>Kergelt tolmused ja kortsus riided Augud seelikus Rippuvad litrid (lõtvunud kinnitusniit) Pleekinud tekstiil Alusriidele värvi andnud tikkimisniidid. Määrduvad nägu</p>

Konserveerimisülesanne:	Nuku puhastamine ja turvalise eksponeeritavuse tagamine.
Konserveerimiskava:	Dokumenteerimine. Materjali analüüs. Riiete kuiv- ja poolkuivpuhastus. Plastiku kuiv- ja poolkuiv puhastus. Detailide kinnitamine. Aukude dubleerimine.

Muudatused konserveerimise käigus:	-
---	---

Konserveerimis- ja / või restaureerimistööd

Kuupäev	Tehtud tööd	Kulutatud aeg	Kasutatud materjalid
8.11.2012	Dokumenteerimine, kirjeldamine	4h	Fotoaparaat, arvuti
13.11.2012	Kiuanalüüsid	4h	Mikroskoop Examet Union (Jaapan) suurendusega kuni 500x, glütseriin, pinsetid, käärid
22.11.2012	Nuku kuivpuhastus	1,5h	Tolmuimeja, HEPA filtrid, miniotsikud tekstiilivõrk
	Rõivaste ning plastiku poolkuiv puhastus	2h	Vatipulk, destilleeritud vesi
05.12.2012	Aukude dubleerimine	2,5h	Siid, niit krepeliinist, noel
	Litrite kinnitamine	2h	Niit krepeliinist, nõel
16.05.2013	Hoistamiskarbi valmistamine	4h	Neutraalse pH-ga lainepapp, käärid, naturaalsest puuvillast pael

Fotod

Jrk.nr.	Digitaalkujutis enne töötlemist (ET)	Faili nimi
		<p>12T027_av_bc</p> <p>12T027_rv_bc</p>

Jrk.nr.	Digitaalkujutis töötlemise käigus (TK)	Faili nimi
	 <p>Puhastamine</p> <p>Augu toestamine</p>	

Jrk.nr.	Digitaalkujutis pärast töötlemist (PT)	Faili nimi
		<p>12T027_av_ac</p> <p>12T017_rv_ac</p>

Rapport d'étude et d'intervention :
Marionnette

Musée de Picardie, Amiens, n° inv. HB.906
N°INP 2011.012, département des restaurateurs

Elève restaurateur : Julie Guerrier, Marie Vinter (stagiaire)
Enseignantes responsables : Mme Dal Prà et Mme Argenton

Identification

Désignation : marionnette

Date ou période : fin de 19ème siècle

Lieu de conservation : musée de Picardie, Amiens

N° d'inventaire : HB 906

Référence disponible :

Dimensions avant traitement : 50 cm (crochet non compris)

Dimensions après traitement :

Matériaux - Techniques : tissu, bois, métal (couture), bois polychrome, verre (perles), cheveux

Coutures à la main : point avant, point surjet

État avant intervention : *mauvais*

État après intervention :

Description

Cette marionnette est un personnage féminin vêtu d'un corsage et d'une jupe noire dans le style des années 1880 brodée de perles et de tubes noirs. Les sous-vêtements sont composés d'une tournure rectangulaire en toile de laine vert kaki rembourré recouverte d'un jupon réalisé dans le même tissu que la tournure. Le costume a été assemblé par une couture réalisée à la main.

Une garniture en dentelle mécanique noire orne l'extrémité des manches, le col et les épaules de la marionnette. Un bracelet de perles noires facettées et de tubes orne le poignet droit et une paire de boucles d'oreilles de petites perles facettées orne les oreilles (une est perdue). Les cheveux réalisés avec des mèches de laine sont ornés d'une coiffe de grosses perles facettées noires.

Les pieds sont chaussés de chaussons en velours bleu nuit très ajustés.

La structure interne de la marionnette est en bois massif évidé sur le bas et le haut du tronc pour recevoir les jambes et la tête. Les bras sont constitués de tissu et ne sont pas fixés au tronc, les mains sont en bois polychrome et fixées aux bras. Toutes les parties apparentes de la marionnette sont en bois polychrome. Les bras, la tête et les jambes sont mobiles.

Analyse technique

Le costume

Tissu noir – Le tissu noir constituant la jupe et le corsage a une laize de 49 cm.

Le tissu est soie armure toile piqué on dénombre 26 fils par cm dans le sens chaîne et 19 fils au cm dans le sens trame, torsion « S ».

Tissu noir

Bande de taille

Bande de taille – Fibre protéinique marron en armure **chaîne** toile.

Perles - Les perles noires en verre sont brodées sur la dentelle avec un fil de fibre cellulosique marron (torsion S).

- Les cinq perles plus grandes on trouve comme les éléments décoratifs fixées dans la coiffure. Fixée avec un fil brun (fibre cellulosique, torsion Z) sur un ruban (de motive zigzag) beige.

- Les trois perles qui constituent une boucle d'oreille fixée avec un fil de fibre cellulosique (torsion Z).
- Un bracelet (autour de la main droite) composé de plusieurs perles fixées avec un fil de fibre cellulosique (torsion Z).

Dentelles – Le tulle noir de (avec le motif de losange) est un élément décoratif principalement dans les épaules du corsage et dans le centre et l'inférieur de la jupe.

Tulle (avec motif de losange)

Le dentelle superposée le tulle

– La dentelle gris-brun se trouve autour du col, des poignets et sur les épaules se chevauchent de l'autre dentelle.

Les sous-vêtements

Le tissu kaki – Le tissu kaki constituant le sous-jupon est une toile de laine ayant 17 fils par cm dans le sens chaîne (torsion « S ») et 12 fils par cm dans le sens trame (torsion « S »). Cette toile semble avoir reçu un apprêt.

Le tissu kaki

La chemise

La chemise – Coton blanc armure **chaîne** toile.

Les chaussures – Velours bleu foncée.

Le détail du manchon

Le velours de chaussures

La partie inférieure du manchon – Armure satin

La coiffure – Les cheveux naturels bruns sont habillés en tresses et fixées en haut fixée avec un fil cellulosique brun (torsion Z).

Constat d'état

Structure interne de la marionnette :

Altérations mécaniques : L'ensemble présente une bonne cohésion. Le système de manipulation de la marionnette a disparu et a été remplacé par un gros crochet en inox vissé sur le sommet du crâne. Les bras de textiles d'afficher les marques d'usure et les sont brisés et déchirés.

Le crochet

Les bras détériorent

Altérations chimiques : Tous les éléments métalliques du corps sont fortement oxydés et présentent des surfaces pulvérulentes. La couche picturale est fortement encrassée. Des déplaquages de la couche peinte révèlent une couche picturale antérieure. Il y a eu sans doute de nombreux repeints.

Le corrosion

Déplaqage de la couche peinte

Traces d'infestation

Altérations biologiques : Des traces d'infestation anciennes sont visibles sur le haut des jambes.

Costume de la marionnette :

Altérations mécaniques : Le jupon et le corsage présentent de longues fentes sur le devant ainsi que de petites lacunes (inférieures à 1cm sur le devant, supérieures à 1cm sur l'arrière). L'usure exagérée du tissu sur la poitrine est caractérisée par la disparition des fils de chaîne.

La broderie de perle de la jupe et du corsage est très endommagée de même que le tulle inséré entre les perles et le tissu du vêtement. La dentelle du collier et sur les poignets est déformée. De nombreuses perles sont détachées et le tulle est déchiré. Des coutures d'assemblages dans le bas de la robe sont rompues. Une grosse perle de la coiffe est cassée, laissant apparaître une structure creuse. La fine toile sur laquelle sont fixés les cheveux est décollée sur le devant du crâne. La tournure est décrochée sur un côté et ne tient qu'à un fil de l'autre. Le jupon est très lacunaire. Dans l'inférieure de la jupe il y a une couture, une intervention antique inappropriée, de 15 cm de long.

L'usure du tissu, les lacunes, déformation de dentelle ; la broderie de perle sur la jupe.

Altérations chimiques : le costume est dans son ensemble extrêmement poussiéreux et sale. Le tissu noir présente de petites taches blanches réparties sur la jupe. Le tissu semble également cassant. La chemise blanc présente traces marrons de la rouille.

Traces marrons sur la chemise ; poussière ; les manches blanches sur la jupe et la intervention antique

Altérations biologiques : de très importantes traces d'infestation anciennes sont visibles sous la jupe. Le jupon composé de laine est fortement lacunaire, des exuvies et des déjections ont été trouvées en grand nombre.

Les trous causés pour les insectes

Diagnostic

La marionnette comporte de très nombreuses traces d'usure laissant imaginer une utilisation importante. Le mécanisme permettant de mobiliser la marionnette ayant disparu, il est difficile de savoir avec certitude comment la marionnette était manipulée. Mais compte tenu de l'histoire de la marionnette et l'origine du fonds (Amis de Lafleur), on peut présumer que cela a été le pantin manipulé par les fils que le triangle.

Proposition de traitement

Dépoussiérage – Micro aspiration muni d'une brosse douce et d'un filtre HEPA; sur les perles on peut utiliser de l'eau déminéralisée et un bâton de coton.

Traitement de bois – Dans l'atelier de sculpture.

Sous-vêtements – Démontage de la jupe. Consolidation de la jupe sur un tissu de texture et de couleur adapté avec un fil de soie de couleur approprié. Consolidation du petit oreiller.

Le costume

Le corsage - Consolidation du corsage sur un tissu de texture et de couleur adapté avec un fil de soie de couleur approprié.

- Fixation du tulle et des perles avec un fil de soie de couleur approprié.
- Remise en forme de la dentelle du collier et sur les poignets avec de la vapeur des ultrasons.
- Fixation du collier en utilisant la technique du «sandwich» - plaçant le collier entre un crêpeline avec la couleur appropriée, on fixe avec un fil de soie au point de restauration.

La jupe - Démêler les anciennes restaurations.

- Consolidation de la jupe sur un tissu de texture et de couleur adapté avec un fil de soie.
- Fixation du tulle et des perles.

Intervention de conservation – restauration

Consolidation du jupon – Tout d'abord, textile approprié a été choisi pour la consolidation. On a choisi la soie, en raison de ses qualités les plus similaires à la jupe (qui est en laine ; soie et laine sont tous deux fabriqués à partir de fibres protéiques). Après qu'une teinture a été faite (colorant Lanacron). Pour avoir un meilleur accès pour consolider les pertes dans le textile et éviter de faire des plis dans le textile de consolidation, on a démontagé la jupe de son bande de taille.

Après que le textile de consolidation (soie de couleur appropriée) a été placé à l'intérieur du jupon et il a été fixé avec un point de restauration.

La jupe devant et de l'arrière ;

les travaux en cours

La vue général du jupon après la restauration,

détaille de la consolidation

Consolidation du corsage – Le corsage présente quelques trous et beaucoup d'usure du tissu. Par conséquent, le corsage nécessite essentiellement une consolidation. Pour la consolidation, les échantillons (motifs) des ourlets et des parties du dos ont été prises. Pour consolidation on a choisi un tissu de soie noir fin. On a fait un point de restauration et sur les bordes, un point de feston.

Le corsage avant restauration

La processus du travail

L'ourlet gauche après restauration

L'ourlet droit, travaux en cours

Pour la partie de dos, on a fait cinq pièces différentes pour la consolidation.

Le de dos, avant restauration ; après restauration.

L'ourlet gauche après restauration

Les crochets – Les crochets sont stabilisés en choisissant différents modes, en fonction de l'état de la surface textile. Un crochet a été coupé puis plus tard recousu. Pour les crochets dans les coins ce n'était pas nécessaire et pour l'autre crochet de crochet on a décidé de le laisser sous le tissu de consolidation parce que le textile d'origine à laquelle le crochet a été cousu était trop fragile.

Les crochets avant et après restauration

Conclusion

Date	Action réalisée	Temps passé
26/01/12	Constat d'état	Une après midi
	Micro aspiration	30 min
10, 11/01/13	Consolidation de l'oreille	Une journée
18/01/13	Démontage de la jupe	Une après midi
18, 19, 24, 25/01/13	Consolidation de la jupe	Toutes les journées
08/02/13	Documentation du corsage	Une après midi
14/02/13	Consolidation l'ourlet du droit	Une journée
15, 21, 22/02/13	Consolidation l'ourlet du gauche	Toutes les journées
04, 12, 18/04/13	Consolidation de partie arrière (le dos)	Toutes les journées
19/04/13	Fixation du tulle et les perles Consolidation de manchon	Une journée

Préconisations de conservation

Environnement : Les textiles figurent parmi les matériaux très sensibles selon les normes de l'International Council of Museum (ICOM) sensibilité extrême à la lumière et à l'humidité. L'ICOM préconise de conserver ce type de collection dans des conditions thermiques et hygrométriques stables de l'ordre de 18 à 20°C et de 40-55% d'humidité relative. Protéger l'objet de la poussière est également recommandé en rangeant le textile dans un meuble à plan fermé sous des feuilles de papier de soie ou un tissu de coton non teint et décati (lavage en machine à 90°C) ou encore dans une boîte de conservation, ou au moins dans une mousse.

Stockage :

Impérativement à plat

Roulé

En boîte

Pendre sur cintre rembourré avec ajout de bretelles de support interne

Conditionnement : - L'intervention réalisée sur cet objet et son état satisfaisant autorise une présentation muséale. Pour l'exposition des textiles, les conditions d'éclairage sont de 50 lux, 8h par jour pendant 3 mois, tous les 3 ans maximum. La lumière naturelle est à proscrire à cause du fort taux de rayonnement UV, de même que les lampes à incandescence qui produisent trop de chaleur.

Plastiknukk „Bubi ja ta naised“ enne ja pärast restaureerimist

Fotod Jaanus Heinla

Plastiknukk „Kalmuneid“ enne ja pärast restaureerimist
Fotod Jaanus Heinla

Marioneti kostüüm enne ja pärast restaureerimist

Autori fotod

Aluselik enne ja pärast restaureerimist

Detailid aluseliku toetusest ja pindpistest

Kostüümi jakk enne ja pärast restaureerimist

Jaki alaosa enne ja pärast restaureerimist.

Jaki alaosa enne ja pärast restaureerimist.

Restaureerimisel kasutatava pindpiste näited küljelt, varrukalt

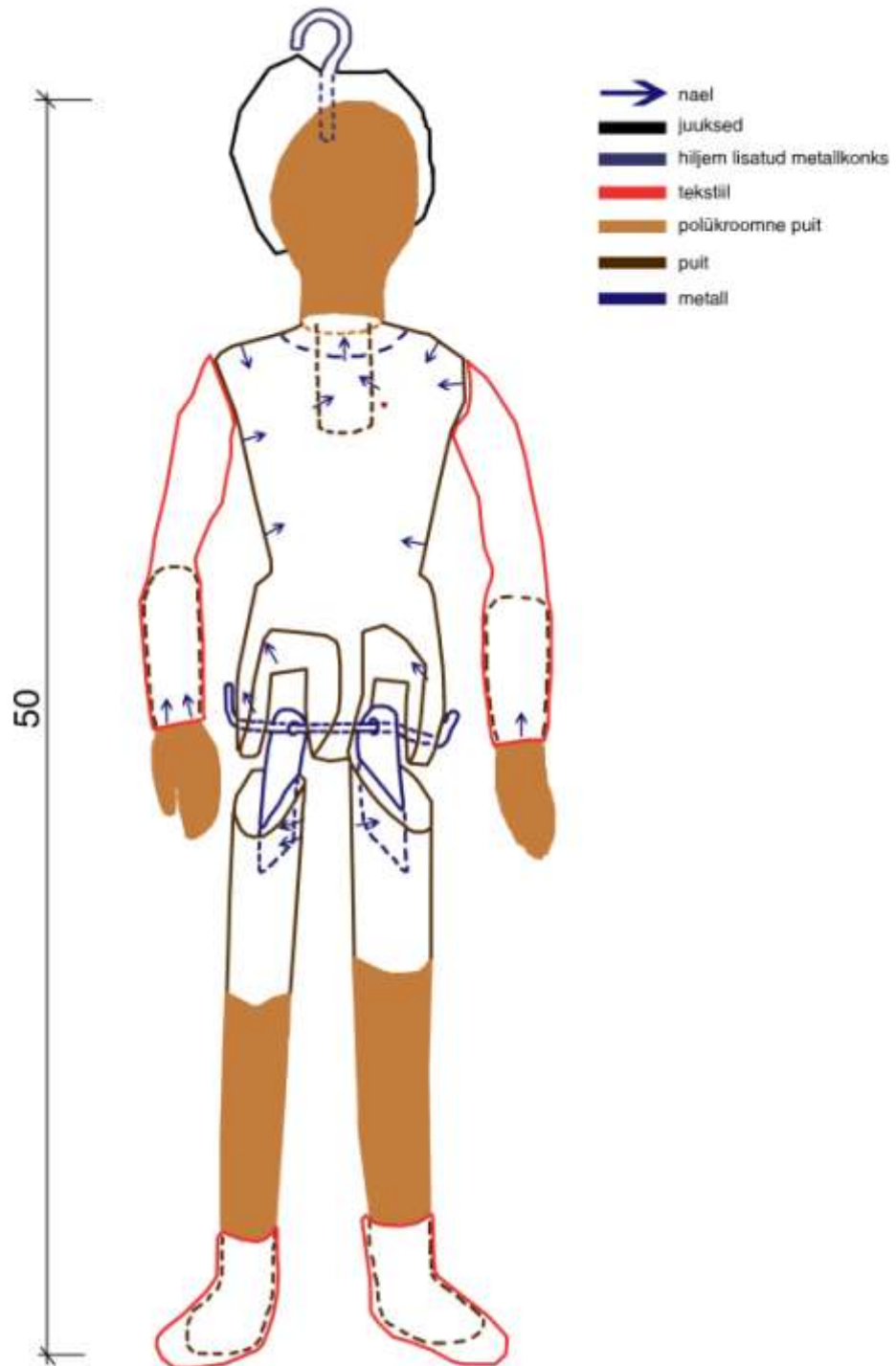
Jaki hõlmad pärast restaureerimist

Kostüümi füüsilis-mehaaniliste kahjustuste kaardistus

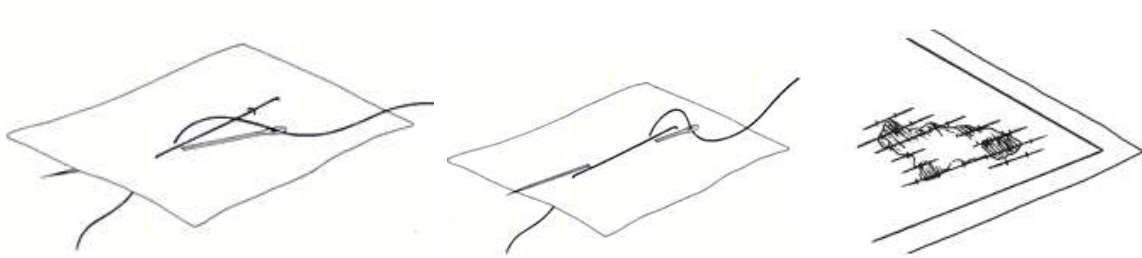

Lisa 6.

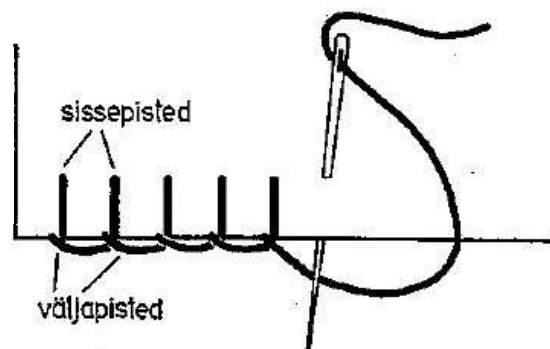
Marioneti tehniline joonis ja struktuur

Lisa 7.
Töövõtteid selgitavad joonised.

Pindpiste

Sämppiste